

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Социологија породице и њена улога у
антисоцијалном и делинквентном понашању деце**
(мастер рад)

Име ментора:

Проф. др Дарко Димовски

Кандидат:

Маријана Станковић,
бр. Индекса М006/24 - УП

Ниш, 2026.

САДРЖАЈ

УВОД	4
I ПОРОДИЦА КАО ПРИМАРНА ДРУШТВЕНА ГРУПА	6
1. Појам и дефиниције породице у социологији.....	6
2. Породица у савременом друштву.....	10
3. Функције породице	13
II СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА У ПОРОДИЦИ	14
1. Социјализација као друштвени процес у оквиру породице	14
2. Репродукција друштвених вредности кроз породичне односе	16
3. Породична структура и њен утицај на облике социјалног понашања деце.....	17
III АНТИСОЦИЈАЛНО И ДЕЛИНКВЕНТНО ПОНАШАЊЕ	18
1. Појмови антисоцијалног и делинквентног понашања	18
2. Психофизиолошки фактори антисоцијалног и делинквентног понашања деце.....	20
3. Социјални и породични фактори антисоцијалног и делинквентног понашања	21
4. Социолошке теорије објашњења антисоцијалног и делинквентног понашања	22
5. Последице антисоцијалног и делинквентног понашања	24
IV УТИЦАЈ ПОРОДИЦЕ НА АНТИСОЦИЈАЛНО И ДЕЛИНКВЕНТНО ПОНАШАЊЕ ДЕЦЕ	26
1. Породична дисфункционалност и поремећаји у вршењу родитељских функција као фактор антисоцијалног и делинквентног понашања	26
1.1. <i>Злоупотреба алкохола чланова породице као фактор антисоцијалног и делинквентног понашања деце</i>	26
1.2. <i>Злоупотреба психоативних супстанци чланова породице као фактор антисоцијалног и делинквентног понашања деце</i>	29
1.3. <i>Насиље у породици као фактор антисоцијалног и делинквентног понашања деце</i>	31
2. Занемаривање и запостављање детета као облик структурног породичног неуспеха 33	
3. Недостатак надзора, контроле и подршке као фактор ризика за девијантно понашање	35

4. Породица као фактор заштите у развоју детета.....	37
V ПРЕВЕНЦИЈА И ИНТЕРВЕНЦИЈА У АНТИСОЦИЈАЛНОМ И ДЕЛИНКВЕНТНОМ ПОНАШАЊУ ДЕЦЕ	39
1. Улога породице у превенцији девијантног понашања.....	39
2. Сарадња породице са школом и друштвеним институцијама.....	40
3. Значај породичног окружења у ресоцијализацији малолетника.....	41
VI ПРИКАЗ И КРИТИЧКИ ОСВРТ НА САВРЕМЕНА ЕМПИРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА ПОРОДИЧНЕ ДИСФУНКЦИОНАЛНОСТИ У СРБИЈИ И У ОКРУЖЕЊУ	42
ЗАКЉУЧАК.....	45
СПИСАК КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ.....	47
САЖЕТАК.....	53
ABSTRACT.....	54
БИОГРАФИЈА	55

УВОД

Породица се често одређује као основна ћелија друштва, али је она много више од тога, може се рећи да је први „микрокосмос“ у којем појединац учи језик социјалних односа, поставља темеље властитог идентитета, усваја моралне вертикале и гради механизме за препознавање дозвољеног и непожељног. Стога поремећаји у породичном функционисању, као што су, на пример, занемаривање, насиље, злоупотреба алкохола или других супстанци, могу да имају значајне последице на социјализацију деце и да доведу, последично, до антисоцијалног или делинквентног понашања.

Истраживање ове теме пружа могућност да се разумеју различити породични фактори ризика али и заштите, као и њихов утицај на појаву антисоцијалног и делинквентног понашања код деце и малолетника. Поред тога, анализа улоге породице пружа увид у могуће превентивне мере и интервенције које могу да смање ризик од развоја девијантних образаца понашања. Ова тема је актуелна и са научног и са практичног становишта јер може да донесе знање које је корисно и за социјалне раднике, педагоге, правнике, али и за све стручњаке који се баве заштитом деце и малолетничком делинквенцијом. У складу са тим, предмет овог рада је проучавање улоге породице у обликовању понашања деце, а посебно фактора који могу да допринесу антисоцијалном и делинквентном понашању. Рад се зато фокусира на анализу социолошких аспеката породице као примарне друштвене групе, на процес социјализације у породици и на факторе ризика али и заштите који проистичу из породичног окружења. Предмет обухвата и испитивање начина на који породични односи, структуре и модели васпитања утичу на развој антисоцијалног и девијантног понашања код деце и малолетника, као и могућности превенције и интервенције које омогућава породични контекст. Циљ рада је, дакле, анализа улоге породице у формирању понашања деце са фокусом на факторе ризика и факторе заштите од антисоцијалног и делинквентног понашања.

У истраживање ће се кренути од претпоставке односно хипотезе да породични фактори (дискфункционални односи, занемаривање, насиље у породици и злоупотреба супстанци) могу да допринесу развоју антисоцијалног и делинквентног понашања код деце, док, са друге стране, стабилни породични односи, доследно васпитање али и емоционална подршка могу да делују као заштитини фактори. У овом раду биће анализирани релевантни научни радови и важећи законски прописи, применом

правнотеоријског, нормативноправног и аналитичког метода. На основу те анализе биће изведени закључци.

Рад је подељен у шест поглавља. У првом и другом делу се објашњава шта је породица и како она преноси детету друштвене вредности и норме. Треће поглавље дефинише шта су заправо антисоцијално понашање и делинквенција и зашто се јављају. Четврти део истражује како проблеми у кући, попут насиља или злоупотребе алкохола, гурају младе ка антисоцијалном понашању, а и како породица може да делује као заштитини фактор. У петом поглављу, бавимо се тиме како школа и институције могу да помогну родитељима у васпитању и спречавању проблема. Најзад, шесто поглавље даје приказ емпиријских истраживања која су се овим питањем бавила на територији наше земље и у региону. У закључку се сумирају основни налази до којих се дошло у раду.

І ПОРОДИЦА КАО ПРИМАРНА ДРУШТВЕНА ГРУПА

1. Појам и дефиниције породице у социологији

На самом почетку разматрања улоге породице у развоју односно сузбијању антисоцијалног понашања деце, веома је важно одредити шта се подразумева под појмом породица. Иако на први поглед овај појам делује као да је јасан сам по себи, у научној и стручној литератури он има више значења и као такав је подложен разноврсним тумачењима у зависности од многих критеријума. Одређење породице у социолошкој литератури се разликује у зависности од теоријског приступа, друштвено-историјских околности и нормативног оквира који влада у датом друштву (Гиденс, 2007: 187). У том духу занимљиво је указати на становиште С. Томановић и Д. Станојевића који истичу да је појам породице незгодан за прецизно одређење управо зато што припада сфери здраворазумског и приватног. Будући да сви, или бар већина људи, јесу део неке породице, често се полази од тога да је овај феномен саморазумљив и да га, на основу личног искуства, свако може одредити. Отуда та привидна јасноћа неретко доприноси томе да се појам породице ређе проблематизује у научном смислу (Томановић, Станојевић, 2024: 35). Поред тога, разумевање породице јесте отежана тиме да се она неретко користи у различите политичке и идеолошке сврхе, што је феномен који се у литератури именује као *рат око породице* (Томановић, 2019: 303). Али, може се рећи да отежано дефинисање породице произилази и из чињенице да је она, као друштвена група, пролази кроз многоструке промене у савременом друштву. Њени облици и функције су подложни сталним променама који су условљени ширим друштвеним трансформацијама попут модернизације, урбанизације, промене родних улога и иузмene система вредности (Накић, 2018: 14) (о чему ће касније бити речи) због чега се чини да је јединствена дефиниција породице неухватљива за око истраживача јер она у савременом друштву узима много појавних облика.

У складу са тим, може се рећи да социолошки приступ породици полази од става да је она, пре свега, друштвена институција, односно скуп историјско и културно условљених односа у пракси (Гиденс, 2007: 188). Још од класичних теоретичара ове дисциплине, породица је виђена и проучавана као важан (ако не и најважнији) механизам социјализације, социјалне контроле и подршке. Како истиче најпознатији социолог

савременог доба, Ентони Гиденс, у 19. веку (у време процвата социологије као науке) су се развиле различите теоријске перспективе у оквиру социологије породице, међу којима су, између осталог најзначајнији утицај је имала функционалистичка теоријска перспектива (Гиденс, 2007: 188). Функционализам је веома занимљиво теоријско полазиште јер породицу гледа само кроз функције које она обавља за друштво. Иначе, овај приступ полази од тога да је друштво систем делова који су међусовно повезани и који заједно раде са циљем да се одржи стабилност свих. Они често, за своје виђење друштва, користе аналогију људског тела и његових органа. Слично као што у људском телу сваки орган има своју функцију, тако и у друштву свака институција (нпр. породица) има задатак да задовољи одређене потребе целокупног система.¹ Један од најпознатијих функционалиста, Џорџ Питер Мердок је тврдио да породица у свим друштвима испуњава четири основне функције: сексуалну, репродуктивну, економску и образовну односно васпитну. Отуда, према његовом мишљењу, породица регулише сексуалне односе, обезбеђује рађање деце, омогућава економску сарадњу међу члановима и преноси културу и вредности са једне генерације на другу. Управо због ових функција, овај теоретичар је сматрао да је породица универзална институција (Гиденс, 2007: 188). Талкот Парсонс је касније развио функционалистичко виђење породице јер је писао да савремена нуклеарна породица има мање функција него раније, али да су две од њих незаменљиве, односно да су присутне у сваком друштву и у свако време. Прва односно примарна функција породице је социјализација деце, односно преношење основних норми и вредности друштва на младе нараштаје, а друга је стабилизација личности одраслих, јер породица пружа емоционалну подршку и „сигурно уточиште“ односно место где се појединац окупља и скупља снагу (Гиденс, 2007: 188). Овом теоријском полазишту се могу замерити многе ствари како у схватању друштва, тако и у схватању породице. Пре свега, функционалисти породицу често виде као хармоничну, стабилну и уравнотежену заједницу, у којој сваки члан има јасно одређену улогу која доприноси општем добру. Овакво виђење занемарује чињеницу да су породични односи неретко прижети сукобима, да често постоји неједнакост међу члановима породице (посебно када је реч о родним и генерацијским односима). Такође, функционализам сматра да породица постоји јер је

---

¹ Вредно је рећи да је овде реч о концепту који се назива органистичка аналогија, а који је у социологију увео Херберт Спенсер, познати функционалистички социолог. (Kuvačić, 1989: 386)

корисна за друштво, што имплицира да је очување друштвене стабилности важније од благостања појединца у тој породици. Због тога овај приступ често породичне проблеме, попут насиља у породици и неједнакости стављају у други план или се у потпуности прећуткују јер одудударају од слике породице као функционалне средине. У складу са тим, као својеврсна опозиција по овом питању функционалистичкој перспективи се јавља феминистички приступ који углавном критикује начин на који класични модели гледају на породицу као на стабилан и хармонични систем (Popović, 2011: 24). Представници ове струје често кажу да породица одржава и репродукује патријархат.² Жене преузимају већину кућних обавеза, у оквиру домаћинства односно породице, док мушкарци првенствено узимају улогу „добављача“ (Popović, 2011:30). На пример, често се говори у овој струји о „невидљивом раду“ (Bulatović, Fatić, 2022: 95) који жене обављају у домаћинству, што у функционалистичком гледишту никада није препознато као функција. Овде је интересантно напоменути да феминистички теоретичари не кажу да породица није важна институција (иако им се то често замера), већ указују да она није универзално добробитна и да постоје изузеци када јесте место неравноправности и место где се конфликти репродукују (Popović, 2011:35). Поред ова два у великој мери антагонистичка виђења породице, у социологији постоји мноштво теорија које је објашњавају на своје начине и гледају из различитих углова (Dragojević, Milačić Vidojević, 2010: 358). Због примарне теме овог рада, он неће даље залазити у лепезу теоријског разматрања породице, иако је важно напоменути поново да у литератури не постоји јединствено гледиште на ову институцију.

Већ је истакнуто да породицу обликују конкретне друштвене и историјске околности у којима постоји. Дobar пример за то је наша земља где је у прошлости био доминантан проширени облик породице такозвана *породична задруга* (Čalić, 2004: 17). Због специфичних историјских околности, сродници су живели често у истој кући, привређивали су и трошили заједно и, углавном, се бавили аграрном делатношћу. Таква породица, из угла данашње перспективе, више личи на породично предузеће него на

---

² Ваљало би укратко поменути шта се подразумева под патријархатом из ове перспективе. Под појмом патријархат, у овом оквиру, се посматра систем који је кроз историју обликован тако да мушкарцу додељује улогу „главе куће“ и главног доносиоца одлука, док се женски допринос (брига о породици, подизање деце) често поматра као нешто што се подразумева и што има мању друштвену моћ али и вредност. (Popović, 2011: 24).

породицу какву видимо данас. Примарни циљ такве породице је било одржавање у животу, за разлику од савремених породица које су мање по обиму, али више полагају на емоционалне и васпитне односе које су, у задрузи неретко занемариване (Čalić, 2004: 17). У складу са тим, процеси индустријализације, урбанизације и миграције становништва су довеле до тога да се традиционална породица распадне и да ојача нуклеарна (родитељи са својом децом) (Калаузов, 2011: 278-279). Међутим, нове друштвене и економске околности су довеле до нових изазова за породицу, о чему ће бити речи у каснијим деловима рада. Али, овај пример јасно говори да породица (као и било која друштвена појава) није статичка, већ динамична друштвена форма која је прилагођена ширим друштвеним токовима што, као што је сугерисано, значајно утиче на начин на који се опажа у академским круговима.

Када се све речено узме у обзир, може се дати једна радна дефиниција породице која би је видела као релативно трајна заједница појединаца која су повезана сродством, браком, партнерством или другим облицима блиских и стабилних односа у оквиру које могу да се одвијају функције емоционалне подршке, социјализације, бриге као и економске и културне репродукције, при чему се њен конкретан облик и начин на који функционишу мењају у складу са историјским, друштвеним и културним оквиром (Stjepanović Zaharijevski, Gavrilović, 2010: 25). Ово је веома широка дефиниција и потврђује оно о чему је писано – савремене породице нису једнозначне, него узимају мноштво појавних облика. Међутим, како бисмо ову социолошку подлогу превели у оквиру правне науке, неопходно је да се осврнемо позитивноправне прописе. Породични закон Републике Србије, иако не даје експлицитну теоријску дефиницију породице у смислу једне реченице, он је посредно дефинише кроз заштиту породичног живота и међусобна права и обавезе њених чланова. Већ у члану 2. Закон истиче да породица ужива посебну заштиту државе и да свако има право на поштовање свог породичног живота. Са правног аспекта, породица се посматра као скуп лица који су повезани браком, ванбрачном заједницом, сродством или адопцијом, при чему је примарни циљ закона да обезбеди добробит појединца, а нарочито најбољег интереса детета.³ Ова нормативна поставка је изузетно важна за ову тему, јер управо законски оквир предвиђа дужност

---

³ Чл. 2, Породичног закона, „Службени гласник РС”, бр. 18 од 24. фебруара 2005, 72 од 28. септембра 2011 - др. закон, 6 од 22. јануара 2015, 109 од 4. децембра 2025 - др. закон

родитеља да се старају о личности, образовању и васпитању детета ⁴о чему ће касније подробније бити речи.

2. Породица у савременом друштву

Као што је раније сугерисано, савремена социолошка мисао престаје породицу у савременом друштву да посматра као статичан и непромењив елемент. Уместо тога, она је види као нешто што се, под притиском глобализационих токова и технолошких и економских чиниоца, стално мења. За разлику од класичних социолошких аутора, на пример Парсонса, који су, у својим теоријама, инсистирали на нуклеарној породици као на темељу функционисања друштва, савремена перспектива помера фокус ка томе да су структурне промене у сфери економије, рада и образовања у потпуности измениле оно што јесте (била) породица. Ове промене се виде у више сфера. На пример, све већи број жена учествује на тржишту рада, што није случај као раније и што несумњиво утиче на традиционалну поделу улога у породици. Са једне стране, жене престају да буду везане само за приватну сферу и за дом, већ су добиле улогу и ван куће односно на тржишту рада. Са друге стране, то за последицу може да има то да све више мушкараца учествује и у васпитавању деце и у кућним пословима и да се они, међу партнерима деле, али и са друге стране неретко може да доведе до тога да жена има осећај двоструке обавезе, с једне стране радне и професионалне, а с друге стране кућне и породичне (Gerson, 2009: 22). Занимљиво је поменути теоретичарку Арли Хохшилд (*Arlie Hochschild*), која је у свом истраживању увела појам „друга смена“ да опише како многе жене након радног дана на послу настављају са кућним и породичним обавезама, и да тиме носе практично двоструки терет (нав. према Blair-Loy, Hochschild, Pugh, Williams, Hartmann, 2015: 436). Према њеним налазима, чак и када мушкарци учествују у кућним пословима и васпитавању деце, жене и даље осећају већу одговорност за одржавање породичног живота, што указује на то да су традиционалне родне улоге веома отпорне упркос економским и социјалним променама.⁵ Међутим, иако се не може рећи да савремена

---

⁴ Чл. 68, Породичног закона, „Службени гласник РС”, бр. 18 од 24. фебруара 2005, 72 од 28. септембра 2011 - др. закон, 6 од 22. јануара 2015, 109 од 4. децембра 2025 - др. Закон.

⁵ Интересантно је поменути да подаци из истраживања Републичког завода за статистику показују да жене у Србији раде у кући отприлике двоструко више од мушкараца, без обзира на то да ли су запослене или не. Мушкарци више времена проводе на плаћеном послу (у просеку око 3 сата и 46 минута дневно), жене на

форма породице у потпуности погодује концепту равноправности међу половима, чини се да су се изменили крути патријархални обрасци који су некада потпуно одређивали улоге у породици. Данас жене имају више могућности за економску независност, образовање и учешће у јавном животу, док се чини да мушкарцима све чешће није страно да обављају послове које су, некада, биле везане само за жену.

Савремене породице су све више изложене и променама у структури и функционисању. Један од уочљивијих индикатора је то што је честа појава развода бракова и одлагање бракова. Млади често, у савременом друштву, одлажу заснивање породице због економске неизвесности или личних амбиција, што мења традиционални модел живота у коме је брак и стварање породице била почетни и централни корак уласка у свет одраслих (Ignjatović, 2009: 8). У традиционалним задругама, а и касније у породицама које су биле доминантно вишегенерацијске за преживљавање младог брачног пара није било неопходна економска аутономија. Они су имали велику како материјалну, тако и практичну (функционалну) помоћ старијих чланова породице. Не може се рећи да подршка шире породице данас не постоји. Али се чини да је она ограничена просторном дистанцом, ужурбаним начином живота и високим очекивањима од каријере. Због тога многи млади људи одлучују да „одложе“ брак и одгајање потомства тек након што остваре властиту финансијску сигурност. У том духу, занимљиво је рећи да је у нашој земљи 2024. године закључено укупно 30.376 бракова, што представља пад од 4,1% у односу на претходну годину (2023). Сличан тренд уочава се и код првих бракова, чији је број износио 25 005, што је за 3,4% мање у односу на 2023. годину. Стопа нупцијалитета износила је 4,6 бракова на 1.000 становника, док је просечна старост при закључењу брака била 34,5 година за мушкарце и 31,5 година за жене, што потврђује тенденцију каснијег ступања у брак. Такође, у 2024. години је забележен и пораст броја развода. Разведено је чак 10.611 бракова, што је чак 4.3% више него у 2023. години, а стопа диворцијалитета је износила 1,6 развода на 1.000 становника (Републички завод за статистику, 2024). Поред промена које су наведене, значајан показатељ трансформације савремене породице представља и пораст броја једнородитељских породица. Оне се најчешће јављају као

кућним и породичним обавезама проводе више од четири и по сата дневно. То значи да жене, осим што раде посао ван куће, још и „настављају другу смену“ код куће, што је управо концепт који се назива двоструки терет (Републички завод за статистику, 2015)

последица развода брака, али и ванбрачног рађања, као и смрти једног од родитеља (Јанковић, Сухенко, Пешић, 2025: 138). Према подацима последњег Пописа становништва из 2022. године, у Републици Србији је забележено да око једне петине породица чине једнородитељска домаћинства, при чему у највећем броју случајева децу самостално издржавају мајке (Републички завод за статистику, 2024). Ови подаци показују да савремена породица у Србији све мање личи на крути функционалистички модел „језгра“, а све више на флексибилну и неретко рањиву друштвену јединицу.

Не треба заборавити да су се и вредности и схватања и очекивања од брака промениле (што је, посредно, већ поменуто у овом поглављу мастер рада). Оне се могу посматрати и као својеврсна посредна варијабла између промене у социо-економској структури и променама у савременој породици. У савременом друштву се, све више, цени индивидуализам, самореализација и лична самосталност што може да доведе до тога да појединци притет дају властитом образовању, каријери, у односу на раније заснивање породице. Брак се, сагласно са тим, више не види као друштвена обавеза или нужан лични корак већ као лични избор који је условљен емоционалним факторима (а не као раније финансијским и обичајним). Уколико емоционална очекивања нису испуњена, развод се све више посматра као прихватљиво и друштвено оправдано решење (за разлику од ранијих историјских епоха када се видео као *срамота*). Такође, слабљење традиционалних и патријархалних норми, заједно са већом друштвеном прихваћеношћу различитих облика породичног живота, доприноси порасту једнородитељских породица, које све мање носе стигму и друштвену осуду, а све више постају пуноправни облици породичног живота. Не треба занемарити ни пораст кохабитација, односно заједница живота без формалног брака, које у савременом друштву све чешће представљају алтернативу браку или прелазну фазу ка њему. Оне, такође, постају легитимни облици породичне организације и не налазе на отпор код друштва као што је то било раније (Petrović, 2011: 55). Дакле, савремена породица не нестаје (иако конзервативни заговорници често на то упозоравају због појаве њених нових облика), али се мења под снажним утицајем друштвених оквира. Она је и даље битна али функционише у измењеним условима, очекивањима, начинима на који функционише који одражавају природу и динамику савременог доба.

3. Функције породице

Поменути теоретичари функционалистичког усмерења сматрају да је породица као друштвена институција „опстала“ кроз историју зато што је обезбеђивала друштву одређене користи. Те функције су бројне, али и међусобно веома уско повезане и испреплетане. Њихово остварење нема важан значај само за укупно друштво, већ и за појединце (Гиденс, 2007: 188). Међу најзначајнијим функцијама породице се наводе, као што је већ споменуто, репродуктивна функција, васпитна, економска и рекреативна али и заштитна и емоционална функција (Минић, Компировић, 2014: 29). Прво, репродуктивна улога функције представља њену основну улогу јер је повезана са рађањем потомства али и са биолошким опстанком друштва. Раније се брак подразумевао као својеврсни облик легитимизације потомства (деца рођена ван брака су неретко стигматизована), али у последње време брак се више не узима као оквир за рађање односно репродукцију, а врло често се дешава да породица односно брак постоји без деце.⁶ Чини се да је ова функција породице односно брака била ултимативна у ранијим епохама, али да сада није одлучујући критеријум за њено постојање, већ је више ствар одлуке супружника.

Са друге стране, економска функција породице се односи на осигуравање материјалних услова који су неопходни за живот његових чланова. Породица је, нарочито у традиционалним друштвима, била основна економска јединица у окриву које су се производили и расподељивали ресурси, приликом чега је постојала јасна подела рада између њених чланова. Мушкарци би, обично, били задужени за рад на њивама, док су се жене бринуле о домаћинству, исхрани, док би старија деца бринула о васпитању млађих. Производна улога породице се, у току процеса индустријализације и развоја тржишно оријентисане економије, знатно ослабила јер су се у друштву (односно на тржишту) појавили други, функционалистичким речником речено, функционални еквиваленти породици (нпр. одећа и храна су почели да се купују, појавили су се вртићи за чување односно васпитање деце и сл) (Ћалић, 2004: 18). Чланови породице су почели да раде ван домаћинства, па економска функција породице више није производна него има и друге

---

⁶ Деца се све чешће рађају у ванбрачним заједницама, самохраним породицама или уз помоћ асистираних репродуктивних технологија. (Cutas, Smajdor, 2025: 113).

економске функције. Савремена породица има значајну улогу у обезбеђивању прихода, управљању заједничким буџетом и у задовољавању основних животних потреба својих чланова (Vilić, 2013: 50). Ту је и рекреативна функција породице. Она се огледа у томе што породица обезбеђује простор за одмор, опуштање, квалитетно провођење слободног времена. Другим речима, породица често служи као контекст у којем појединци задовољавају потребе за забавом, разоном и психофизичким опоравком од свакодневних радних обавеза. Породичне активности попут, на пример, излета, путовања, спорта и културних дешавања или заједничко време у дому могу да буду важан фактор у јачању међусобних односа али и стабилности личности деце и одраслих (Верс, Кокорић, 2018: 16). На крају, емоционална функција породице се односи на задовољавање потребе њених чланова за блискошћу, прихватањем, осећајем сигурности. За разлику од других функција које су јасније уређене, емоционална функција се остварује кроз честе интеракције, кроз међусобно разумевање и често на нивоу који није видљив споља. Самим тим, породица јесте оквир у коме јединка учи да препозна али и да изражава емоције, али и да се регулише у односу на њих. Због тога, чини се да квалитет емоционалних односа има важне последице по психолошки и психолошки развој појединаца (деце и одраслих) (Минић, Компировић, 2014: 33). За крај, најбитнија функција је васпитна односно социјализаторска која ће ближе и подробније бити објашњена у наредном поглављу.

II СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА У ПОРОДИЦИ

1. Социјализација као друштвени процес у оквиру породице

У претходном поглављу мастер рада указано је на основне функције које породица врши за друштво, једна од њих је васпитна односно социјализаторска улога. Поставља се питање шта је социјализација и зашто је она битна како за појединца, тако и за укупну друштвену заједницу и цивилизацију уопште. Једна од основних разлика између човека и животиње јесте та што човек није само биолошко биће, већ учи и усваја норме, вредности и културне кодове властитог друштва. Животиње, већином, имају понашање које им је урођено и инстинктивно, а човек мора да прође кроз процес социјализације да би научио да функционише у друштву (Tomanović Mihajlović, 1993:

305).⁷ Дакле, може се рећи да је социјализација процес који служи томе да појединац путем њега усваја друштвене вредности и норме. Она је важна зато што формира идентитет младог бића, већ и зато што може да одржава стабилност и континуитет друштва односно дате друштвене заједнице (Aleksić, Rudman, 2010: 242).

Исто као и породица, ни социјализација није униформан феномен односно исти за све људе који кроз њега пролазе. Социјализација се разликује од заједнице до заједнице и конкретног друштвено окружења у коме дете одраста. На пример, друштва која придају велики значај индивидуализму као вредности, стремиће томе да кроз социјализацију усмеравају развој критичког мишљења и личне одговорности (обично се то везује за друштва запада), док, са друге стране, колективистичка друштва у овом процесу чешће стреме развоју колективног духа, традиционалних вредности и сл.

Поставља се питање ко су преносиоци социјализације, односно ко преносе друштвене вредности на млађе генерације. Ови чиниоци се у психолошкој литератури често називају агенсима социјализације. Они су својеврсне „архитекте“ социјалног развоја нараштаја, а њихов утицај често није, на први поглед, видљив. Обично се, социјализација дели на примарну и секундарну, отуда се и агенси социјализације најчешће посматрају у оквиру те поделе (Rot, 1983: 136). Примарна социјализација се, као што јој назив сугерише, одвија у најранијем детињству и има веома битан значај за формирање основних образаца понашања, вредносних оријентација и емоционалних веза. У овом процесу најважнију улогу има породица, као први и најинтензивнији агент социјализације, јер управо унутар породице дете усваја језик, основне друштвене норме, начине комуникације и поимање друштвених улога. Ови рани утицаји су јако укореењени и често делују несвесно, па самим тим чине основу на којој се касније надограђују сви остали облици социјалног учења (Rot, 1983: 136). Међутим, социјализација није процес који је резервисан само за најраније детињство и за породично окружење, она се одвија и када дете „изађе“ у друштво и почне више времена да проводи у вртићу односно школи и са вршњацима.

---

⁷ Због тога је занимљиво рећи да се у социологији и антропологији човек често дефинише као „биће недостатка“. У поређењу са животињама које се рађају са развијеним инстинктима за преживљавање, човек долази на свет немоћан. Због тога друштво и породица морају да „дограде“ оно што природа није довршила и да од беспомоћне биолошке јединке створе социјално биће (Више о томе у: Gehlen, 1988).

Секундарна социјализација наставља се током каснијих животних фаза и одвија се кроз деловање различитих друштвених институција и група, као што су школа, вршњачке групе, медији и радно окружење (Aleksić, Rudman, 2010: 242). За разлику од примарне, она подразумева усвајање посебнијих улога и правила понашања која су везана за одређене друштвене контексте. Секундарна социјализација може да потврди, али и да преиспита вредности које су стечене у породици. Међутим, врло често примарна социјализација остаје „база“ која одређује секундарну, па то значи да уколико је стабилна и уколико се заснива на чврстим темељима, неће је угрозити евентуални штетни утицаји који долазе од стране секундарних агенаса. И обрнуто, ако је база таква да код детета развија вредности које нису друштвено пожељне, велика је вероватноћа да ће дете да настави да у њих верује и да следи такве норме током читавог живота.

Међутим, социјализацију не треба посматрати фаталистички (иако је њен утицај јак), јер савремена правна наука, социологија, психологија и педологија полазе од становишта да је појединац способан за промену, учење и ресоцијализацију током читавог животног тока (Кнежић, 2011: 13). У том смислу, чини се да иако примарна социјализација имају снажан и дуготрајан утицај, они не одређују понашање појединца апсолутно и неповратно. Путем образовног система, професионалног живота али и кроз механизме и институције социјалне контроле, могуће је да се „лоше“ понашање коригује.

2. Репродукција друштвених вредности кроз породичне односе

Репродукција друштвених вредности у породици се не одвија само кроз експлицитно васпитање и успостављање јасних правила, већ се најчешће одвија кроз свакодневне интеракције, емоционалне односе и конкретне реакције на одређена понашања (Минић, Компировић, 2014: 36). Другим речима, деца не усвајају само оно што им се говори, већ и оно што виде, односно начин на који родитељи решавају међусобне али и конфликте са децом, односе према ауторитету, раду, образовању итд. У том смислу, породица јесте својеврсно „микро друштво“ у коме се друштвене вредности не уче као у школи, већ се проживљавају и интернализују на неформалан начин.

Интеракције у породици обликују основне представе детета о томе шта је пожељно, прихватљиво и „нормално“ у социјалном животу. Како се расподељују обавезе,

доносе одлуке, испољавају емоције или реагује на неуспех и грешке, деца усвајају вредности који ће касније да обликују њихово понашање и ставове. Ови обрасци се временом учвршћују и постају део личности (Минић, Компировић, 2014: 37).

Као што је напоменуто, посебан значај има и однос моћи и ауторитета у породици. То значи да од начина на који се он успоставља (да ли кроз дијалог и поштовање или кроз контролу) обликује и како се ауторитет у друштву доживљава у животу детета. У том смислу, породице у којима се мотивише отворена комуникација и уважавање чешће репродукују солидарност, толеранцију и поверење као вредности, док породице у којима доминирају конфликт, непредвидивост или занемаривање могу да допринесу усвајању образаца који отежавају социјалну интеграцију (Крстић, Јаредић, Станојевић, 2012: 34). Ипак, репродукција социјалних вредности у породици није једносмеран и непромењив процес. Породица делује у шорем оквиру и изложена је у утицајима економских услова, културних промена и осталих макро фактора. У том смислу, породични односи преносе друштвене вредности, али их друштвене околности прилагођавају и понекад мењају.

3. Породична структура и њен утицај на облике социјалног понашања деце

Породична структура је начин на који су чланови породице организовани и како су повезани једни са другима. Па се под тиме подразумева број родитеља, њихов однос према деци и међуљудска динамика која влада унутар породице. Услед тога, разумевање улоге породичне структуре јесте важан корак у анализи начина на који се обликује друштвено понашање деце односно младих.

Једно истраживање које је засновано на национално репрезентативном узорку од 59.096 адолесцената у Јужној Кореји је показало да структура породице јесте значајна детерминанта здравственог понашања, менталног здравља и школског успеха младих. У том смислу, адолесценти који живе у неинтактним породицама (једнородитељским и реконструисаним) показују већу учесталост ризичних понашања као што су пушење, конзумирање алкохола, раније сексуално искуство и прекомерна употреба интернета, као и чешће присуство депресије, суицидалних мисли, повишеног стреса и лошије перципираног здравља, у поређењу са вршњацима из двородитељских породица. Аутори су ове налазе објаснили тиме да адолесценти који пролазе кроз промене у породичној структури чине посебно осетљиву групу која је изложена социјалним, психолошким и

здравственим ризицима. Непостојање подршке од стране родитеља, економска несигурност, слабији надзор и повећан стрес у неинтактним породицама могу да доведу до неповољних образаца понашања и слабијег школског ангажовања (Park, Le, 2020). Такође, истраживање спроведено међу ученицима основних школа у Републици Северној Македонији показало је да породична структура јесте важан фактор у формирању социјалног понашања деце, али да њен утицај није тако једноставан.. Аутори пишу да деца која одрастају у потпуним и функционалним породицама показују социјално пожељне облике понашања (сарадњу, поштовање правила и развијену емпатију), док се код деце из непотпуних и дисфункционалних породица чешће уочавају проблеми у понашању, па самим тим и агресивност, повученост или тешкоће у прилагођавању школском окружењу. Ипак, истраживање посебно истиче да сама чињеница да је породица непотпуна не доводи аутоматски до негативних исхода, већ да су важни квалитет породичних односа, степен емоционалне подршке и присутност љубави и поверења између родитеља и деце (Petrova Gjorgjeva, Kirova, 2014). У том духу важно је поменути да се чини да структура породице има утицај на облике социјалног понашања деце, али није пресудан. Важни фактори који обликују социјално понашање су квалитет породичних односа, присуство родитељске подршке, љубави, поверења и емоционалне сигурности. Деца из неинтактних породица могу да буду изложени већем ризику од ризичних и проблематичних образаца понашања, али ако постоји стабилна, топла и подржавајућа комуникација са родитељима, овај ризик може да буде веома мали.

III АНТИСОЦИЈАЛНО И ДЕЛИНКВЕНТНО ПОНАШАЊЕ

1. Појмови антисоцијалног и делинквентног понашања

Да бисмо разумели зашто се одређена понашања јављају, прво морамо прецизно да разграничимо термине који се често мешају у свакодневном говору, а то су антисоцијално и делинквентно понашање. Иако се преклапају у неком погледу, међу њима постоји јасна нијанса у погледу тежине али и оквира у којем настају, а такође и у погледу последица које стварају како за појединца, тако и за укупно друштво.

Антисоцијално понашање је знатно шири појам који обухвата све облике поступања који одступају од друштвених норми и нарушавају права других људи или основна правила која су на снази у одређеном друштву и заједници. Оно није увек

противзаконито, али је по правилу друштвено неприхватљиво. У свакодневној пракси, ово понашање се испољава кроз веома различите форме, креће се од, на пример, пасивне агресије, хроничног манипулисања истином (лагања), игнорисања кућних правила, па све до отвореног пркоса. Код адолесцената то често прераста у саботажу школских обавеза (бежање са часова), социјалну изолацију праћену цинизмом према ауторитетима, па чак и дигитално насиље или вандализам као средство доказивања у вршњачкој групи (Hrnčić, 2009: 25). Поставља се питање да ли антисоцијално понашање јесте синоним за бунтовништво које се обично везује за тинејџерске године? Одређени теоретичари сматрају да код деце и адолесцената бунт, веома често, представља израз тежње за аутономијом и могуће је рећи да је она неретко здрава реакција на ауторитет или покушај да се изгради властити идентитет путем преиспитивања постојећих граница. С друге стране, антисоцијално понашање одликује одсуство емпатије и непоштовање туђих граница (Moffitt, 2017). Али и ако се тако посматра, може се рећи да оно представља широк корпус различитих форми понашања који могу да буду и врло суптилни и мање проблематични изрази, док могу да узимају и појавне облике који се у литератури зову делинквентно понашање (Koras Vukašinić, 2021: 45). Овакво понашање има јаснији правни оквир који га види. Он се користи само за оне антисоцијалне поступке који су дефинисани као кривична дела или прекршаји у закону, а чији су учинооци малолетна лица (Koras Vukašinić, 2021: 45). Дакле, делинквенција је ужи појам и представља врхунац антисоцијалног спектра који доводи до реакције државног апарата, односно до полиције, суда и центара за социјални рад.

Главна разлика лежи у санкцији и видљивости. Антисоцијално понашање „санкционишу” породица и школа кроз прекор или укор, и они покушавају и стреме томе да дете врате у нормативне оквире. Делинквенција је тренутак када ти интерни механизми заштите закажу, па друштво мора да користи формалне законске мере како би заштитило заједницу али и вратило дете на прави пут. Оно што је заједничко за оба појма јесте да они нису изоловани инциденти, већ често симптоми дубљих проблема. Било да је реч о унутрашњим конфликтима детета, породичној дисфункционалности или утицају девијантног окружења, и антисоцијално и делинквентно понашање јесу, у крајњој линији,

својеврстан „позив у помоћ” којим дете сигнализира да не поседује вештине које су неопходне за сналажење у друштву.

2. Психофизиолошки фактори антисоцијалног и делинквентног понашања деце

Занимљиво је да се, приликом анализе корена антисоцијалног и делинквентног понашања деце али и младих, зађе изван оквира чисте социологије и да се размотри психофизиолошка основа личности као фактора који повећава „вероватноћу“ за оваквим облицима понашања. Овакав приступ сугерише да деца која су склонија оваквом понашању имају специфичније биолошке предиспозиције које, у интеракцији са средином, олакшавају процесе. Један од занимљивијих фактора, у овом домену, јесте функционисање аутономног нервног система, пре свега ниског нивоа базне узбуђености. Према теорији тражења сензација, деца која имају овакав физиолошки склоп осећају такозвану хроничну досаду, а чак и мање реагују на страх. Због чега често траже ризичне и узбудљиве активности како би достигли адекватан ниво стимулације (Raine. 2002: 212)

Мимо тога, посебан акценат се ставља и на функцију префронталног кортекса односно дела мозга који је одговоран за извршне функције. Код деце која имају антисоцијалне склониости, често се уочава то да постоји дефицит у овом пределу што за последицу има већу импулсивност. Она најчешће, колоквијалним речником речено, реагују на „прву лопту“, нису најспособнија у одлагању задовољства и тешко уче из казне (Raine. 2002: 212)

Ипак, важно је разумети да ови психофизиолошки фактори нису „судбина”. Они представљају биолошку рањивост која може да се амортизује квалитетним васпитањем. На пример, дете које је природно импулсивно и неустрашиво може своје капацитете да усмери ка спорту или каријери која захтева храброст, уколико му породица и школа пруже правилан оквир који га и усмерава. Делинквенција настаје тек када се оваква специфична физиологија „судари” са занемаривањем, недостатком надзора и негативним моделима понашања.

3. Социјални и породични фактори антисоцијалног и делинквентног понашања

За разлику од биолошких и психолошких фактора који се фокусирају на оно што је унутар детета (односно на генетске предиспозиције, неуролошки склоп, темперамент итд), социјални и породични фактори се фокусирају на амбијент у којем се тај биолошки потенцијал развија. Породица, као што је и речено, представља први и често најважнији систем који дете среће. Због тога се унутар њега често одиграва „пресудна битка“ између просоцијалних и антисоцијалних склоности. У складу са тим, социјални фактори делују као спољни притисци или подстицаји, док породица служи као филтер који те утицаје може да неутралише али и да их додатно појача. А као што је раније речено, у неким ситуацијама када је породица дезорганизована и дезинтегрисана, она врло лако „пропушта“ негативне упливе и утицаје које могу дете односно адолесцента да одведу пут антисоцијалног односно делинквентног понашања.

Вредно је размотрити и шири друштвени план. Антисоцијално понашање често није само плод индивидуалне одлуке, већ је логичан (иако деструктиван) одговор на одређене системске проблеме и дефиците. На пример, када се млада особа суочи са сиромаштвом или са социјалном искљученошћу, она доживљава „структуралну напетост“. Ако су, легитимни путеви до успеха (на пример, до квалитетног образовања или запослења) „закрчени“ односно затворени или тешко доступни, делинквенција може да се појави као „пречица“ до статуса, положаја или материјалног богатства. Социолошки посматрано, већ поменути теоретичар Роберт Мертон је објаснио овај феномен. Он је сматрао да када друштвени систем блокира приступ легитимним механизмима напредовања, појединац доживљава фрустрацију која га често наводи на такозвано *иновативно понашање* односно неретко на коришћење делинквентних пречица како би остварио успех који друштво императивно захтева, а ускраћује свима могућности да до њега дођу (Merton, 1938). Школски систем, нажалост, неретко продубљује поменути јаз. Иако је формално он систем друштвене покретљивости, често делује као систем за селекцију и одбацивање. Другим речима, деца која из својих породица не носе довољан културни капитал (посебан начин говора, навике, предзнање итд), брзо се суочавају са етикетом неуспешних. Када ученик осети да га виде као проблематичног, он престаје да

тражи признање од наставника, а понекад се и окреће вршњачким субкултурама који га прихватају таквог какав јесте. Другим речима, за младу особу која се осећа као невидиљива у сиромашном насељу или неуспешном у престојој школи, алтернатива да постану „неко“ у уличној субкултури постаје важна прилика. Али, као што је речено, чак и у најтежим социјалним условима, квалитет родитељског надзора и подршке често прави пресудну разлику између детета које ће кренути путем девијације и оног које ће остати отпорно односно, психолошким речником речено - резилијентно.

4. Социолошке теорије објашњења антисоцијалног и делинквентног понашања

Као што је напред сугерисано, психологија често тражи разлоге делинквентног односно антисоцијалног понашања „унутар“ појединца и његовим цртама личности, социологија поставља другачије питање. Она се пита шта је у ткиву самог друштва што производи девијантност? Социолози не посматрају антисоцијално понашање као изоловани инцидент једне особе, већ нас позивају да на њу гледамо као на симптом друштвених противречности. Вредно је рећи да у савременој социологији (и криминологији) постоји непрегледно мноштво теоријских праваца који покушавају да дешифрирају генезу и развој антисоцијалног понашања, ипак у овом контексту (због ограничења самог мастер рада), пажња биће усмерена на оне важне теоријске парадигме које су извршиле највећи утицај на савремено разумевање девијантности и које пружају најадекватнији оквир за анализу проблема којим се овај рад бави.

Пре свега, неопходно је вратити се изворишту социолошког проучавања девијантности, односно Емилу Диркему. За овог оца оснивача социологије, друштво није само скуп јединки, већ својеврсна морална сила. Он уводи појам аномиије (грч. *a-nomos* – без закона) како би описао стање у којем друштвене норме губе своју снагу и више не успевају да каналишу људско понашање. Према Диркему, до антисоцијалног понашања не долази зато што су људи „природно лоши“, већ зато што у периодима наглих друштвених промена (попут економских криза или пребрзе индустријализације) друштво привремено губи моћ да постави границе (Слијепчевић, 2017: 207; Гиденс, 2007). У тој ситуацији моралне кочнице слабе, а појединци се неретко налазе у ситуацији да не знају шта је дозвољено, а шта не, што за последицу има да стопа девијације и делинквенције

неминовно расте. Веома блиско тумачење има и Мертон (који је у више наврата поменуто у овом раду) који је теорију о аномiji унапредио. За Диркема је аномija била стање друштвене дезорганизације, његов „наследник“ тврди да аномija није само повремени инцидент, већ трајно стање које настаје из специфичног раскорака између културно дефинисаних циљева и институционализованих средстава што је подробније и описано у ранијим деловима рада (Merton, 1938).

Поред теоретичара који су свет посматрали из позитивистичке и макросоциолошке перспективе, занимљиви су и они који су га посматрали иза микросоциолошког и интеракционистичког објектива. Позната је теорија етикетирања која полази од тезе да девијантност није квалитет самог чина који је неко учинио, већ „етикета“ коју моћнији делови друштва и институције контроле успешно залепе појединцу (Мајдак, Каменов, 2009: 45-47). На пример, млада особа која први пут учини ситни прекршај, не мора нужно да поседује делинквентни идентитет, међутим уколико му правосудни систем или окружење доделе етикету „криминалца“, она постаје такозвано *самоиспуњавајуће пророчанство* које доводи до тога да особа губи приступ легитимним друштвеним групама (школи, послу, „непроблематичним“ пријатељима) и, немајући избора, почиње да свој идентитет гради управо око те негативне друштвене улоге коју су јој други доделили (Мајдак, Каменов, 2009: 47)

Такође, да би се потпуно схватило како простор и непосредно окружење обликују појединца и како га усмеравају односно не усмеравају да врши одређена антисоцијална понашања, неопходно је размотрити и ставове Чикашке школе. Теоретичари који припадају њој су приметили да се девијантност не распоређује случајно по мапи града, већ је концентрисана у специфичним областима, првенствено у такозваним *зонама транзиције*. То је простор између пословног центра и стамбених четврти, који је чувен по лошим условима становања, великој густини насељености и сталној смени становништва. У таквим градским срединама, према њиховом мишљењу, заједница не успева да се „укорени“ односно да развије заједничке вредности, а ни снажне механизме контроле (попут будног ока комшилука који је карактеристичан за суседство на ободу града). Чикашки теоретичари су изнели закључак да стопа криминалитета у овим зонама остаје стабилно висока деценијама без обзира на етничку или расну категорију која је ту

боравила.⁸ У дезорганизованој средини, девијантност постаје „нормалан” и готово традиционалан начин прилагођавања на „хаос“, који се кроз генерације преноси на нове становнике као део локалног наслеђа (Popovski, 1983: 105-108).

Може се видети да се савремена социологија, тако што се ослања на ове теорије све чешће користи ситуациони приступ који може најбоље да се опише кроз познату аналогију о „лошим бурадима“. Овај поглед на свет полази од тога да се не треба фокусирати на тражење „лоших јабука“ (односно појединаца који поседују девијантне склоности), већ учи да је проблем у самој буради (лошем систему или окружењу) који временом исквари чак и здраве плодове.

Ова промена перспективе, са кажњавања појединца на поправљање друштвеног контекста, је поставила темеље за модерне програме превенције. Најупечатљивији пример практичне примене ових идеја био је чувени *Chicago Area Project* (Schlossman, Sedlak, 1983). Први организовани програм који је покушао да сузбије делинквенцију тако што ће улагати у локалну заједницу, реновирати игралишта и јачати суседство итд. Верује се да је овај пројекат успео јер је стремио томе да ангажује такозване лаичке експерте и природне лидере из своје заједнице, односно родитеље, раднике, па чак и бивше делинквенте (за разлику од многих пројеката који су се окретали само ка екстерним стручним кадровима). Ови појединци су деловали као својеврсни социјални мостови, јер су поседовали оно што институционални представници често немају, а то је познавање локалног контекста. Истраживања су показала да су млади са антисоцијалним склоностима далеко подложнији позитивном утицају особа које уживају неформални углед у њиховом окружењу, него према званичним државним чиновницима. Тиме је *Chicago Area Project* практично доказао да се најучинковитија ресоцијализација најбоље одвија кроз познавање локалне заједнице.

5. Последице антисоцијалног и делинквентног понашања

Као што је више пута наглашено, последице антисоцијалног и делинквентног понашања не могу да се посматрају изоловано јер се и само овакво понашање дешава у сложеном контексту, и као што је приказано, има веома комплексан сплет узрока. Тако и

---

⁸ У том смислу, корисно је рећи да су стопе делинквенције у „зони транзиције“ остајале идентичне током скоро 30 година, иако се комплетна етничка структура те зоне променила неколико пута (од Немаца и Ираца, преко Пољака и Италијана, до Афроамериканаца, штавише, ова истраживања су показала да су исте етничке групе, након што би се економски оснажиле и иселиле из зоне транзиције у стабилније стамбене зоне, драстично смањивале своју стопу девијантног понашања (Popovski, 1983: 105-108).

ефекат једног престапа има тенденцију да се шири попут концентричних кругова и да прво погађа само једну особу, а затим и њену непосредну околину да би се, заједно са осталим случајевима, утицај прелио на целокупно друштво. На нивоу самог детета, дуготрајна девијација води ка ономе што психологија назива кумулативним ускраћивањем. Сваки антисоцијални чин додатно удаљава младу особу од легитимних путева успеха, на пример бежање из школе води ка образовном неуспеху, што касније резултира незапосленосћу и економском маргинализацијом у одраслом добу. Поред тога, развија се специфичан деформитет личности у којем се криминалитет интериоризује као трајни образац решавања проблема, што често води ка хроничним сукобима са законом и губитку социјалног капитала (Sampson, Laub, 1993: 34). За породицу малолетника, делинквенција је често трауматичан догађај који може да изазива дубоку кризу и дезорганизацију. Родитељи се често суочавају са осећајем кривице, срамоте и неуспеха, што може да доведе до озбиљног нарушавања брачних односа и поларизације унутар породичног система. Породица може чак и да буде стигматизована од стране комшилука и заједнице, што често као резултат може да има социјалну изолацију. Такође, значајан је и економски терет који прати делинквенцију од трошкова правних поступака и накнаде штете, до улагања средстава у различите третмане ресоцијализације, што исцрпљује капацитете породице која је већ емоционално нестабилна (Farrington, 2018: 60-64). Поред свега тога, чини се да када породични систем једном колабира под теретом стигме и економске исцрпљености, он губи своју основну заштитну функцију, због чега може да се повећа ризик да и остали чланови (млађа браћа или сестре) усвоје сличне обрасце понашања и постану такође делинквенти односно пођу стопама старијег брата или сестре.

На друштвеном нивоу, последице су многоструке и обухватају како материјалне, тако и нематеријалне губитке. Поред огромних буџетских издвајања за рад полиције, правосуђа и казнено-поправних установа, друштво губи немали људски потенцијал који би, у нормалним условима, био усмерен ка продуктивном раду. Међутим, најтежа последица је ерозија осећаја сигурности. Раст малолетничке делинквенције повећава страх код грађана, слаби поверење у институције и ствара климу опште напетости. Када заједница почне да перципира младе не као своју будућност, већ као потенцијалну претњу, долази до социјалне фрагментације која дугорочно подрива стабилност и моралне темеље

друштвеног поретка. Занимљиво је поменути да је тај гупитак друштвеног поверења веома опасан јер друштво, односно држава, када до њега дође све више средстава и пажње улаже у надзор и репресију уместо у превенцију или ресоцијализацију (Garland, 2001). То је опасно јер се ствара зачарани круг у којем последице делинквенције постају нови узроци будућих делинквенција, а при том чинећи систем превенције још тежим и скупљим.

IV УТИЦАЈ ПОРОДИЦЕ НА АНТИСОЦИЈАЛНО И ДЕЛИНКВЕНТНО ПОНАШАЊЕ ДЕЦЕ

Након што је рад, у првом поглављу, указао на значај породице и породичне социјализације за развој и добробит детета и свих осталих чланова, а друго поглавље дало увид у проблематику антисоцијалног и делинквентног понашања деце и младих. важно је размотрити какав утицај породица може имати у развоју односно у сузбијању понашања које одудара од социјално пожељног и прихватљивог. У том смислу корисно је сагледати утицај породичних дисфункционалности и поремећаја у вршењу родитељских функција, занемаривања и запостављања детета, недостатка надзора али и утицај породице као заштитног фактора у развоју детета односно младог човека.

1. Породична дисфункционалност и поремећаји у вршењу родитељских функција као фактор антисоцијалног и делинквентног понашања

1.1. Злоупотреба алкохола чланова породице као фактор антисоцијалног и делинквентног понашања деце

Пре саме анализе злоупотребе алкохола као фактора у развоју делинквентног односно антисоцијалног понашања, било би корисно одредити шта се под њиме подразумева пошто је, због културолошких фактора, веома нејасна граница између друштвено прихватљивог конзумирања и његове злоупотребе. У овом мастер раду, под појмом злоупотребе алкохола подразумеваће се сви облици социокултурно неприхваћене конзумације алкохола који доводе до нарушавања понашања и повећаног ризика од делинквентних и антисоцијалних поступака, али без нужног постојања клинички утврђене зависности од алкохола (Југовић, 2022: 138). Дакле, злоупотреба алкохола се не односи на спорадично пијење алкохола које је условљено ситуационим факторима, већ се односи на његово узимање које је учестало, претерано и које превазилази друштвено „дозвољену“

меру. Самим тим, злоупотреба обухвата и ризично и штетно пијење, али и континуирано понављање понашања које изазива проблеме у свакодневном животу и може али и не мора да води ка развоју клиничког алкохолизма.

Светска здравствена организација процењује да 400 милиона људи старости од 15 и више година живи са поремећајима употребе алкохола, а од тога је 209 милиона зависно од алкохола (World Health Organization, 2024). Злоупотреба алкохола носи са собом ризике. Она је повезана са више од 200 болести и повреда (најчешће кардиоваскуларне болести, рак, ментални поремећаји као и несреће које су настале услед вожње у пијаном стању) (World Health Organization, 2024). Поред непосредних здравствених ефеката, злоупотреба алкохола може да доведе и до нарушавања међуљудских односа, пре свега унутар породице, али и ширем друштвеном окружењу (комшијским, пријатељским и професионалним односима). Може, самим тим, злоупотреба алкохола да се испољава кроз конфликте, породично насиље, занемаривање родитељских улога итд. Међутим, централно питање овог рада јесте како се испољава злоупотреба алкохола код родитеља на социјално и делинквентно понашање деце. Једно истраживање спроведено у Аустралији 2005. године се бавило испитивањем повезаности поремећаја употребе алкохола код родитеља и делинквентног понашања код деце. Истраживање је обухватило 816 породица, а подаци су прикупљани путем интервјуа, упитника и психолошких тестова. Резултати су показали да је злоупотреба алкохола код оца, за разлику од мајке, значајан предиктор како насилне, тако и ненасилне делинквенције код деце (Grekin, Brennan, Hammen, 2005). Сличне налазе износи и истраживање Хасонг и сарадника, објављено у часопису *Journal of Abnormal Child Psychology*, у којем се указује да алкохолизам родитеља не утиче само на степен, већ и на начин и време испољавања проблема у понашању деце. На основу података из две дугорочне студије које су обухватиле децу узраста од 2 до 17 година, аутори су утврдили да деца родитеља са доживотном дијагнозом алкохолизма показују трајно повишен ниво екстернализованих проблема у односу на вршњаке. Овај налаз указује на дугорочни, односно дистални утицај родитељског алкохолизма. Поред тога, уочено је да у периодима када родитељи испољавају израженије симптоме повезане са конзумацијом алкохола долази и до пораста проблема у понашању деце, што говори у прилог постојању непосредних ефеката. Аутори закључују да злоупотреба алкохола код

родитеља представља значајан фактор ризика за развој делинквентних и других облика антисоцијалног понашања код деце, при чему нису утврђене значајне разлике у односу на пол детета (Hussong, Huang, Curran, Chassin, Zucker, 2010).

Напокон, још једно истраживање показује сличне налазе. Ово истраживање је спровео Досон, на основу података из опште популације. Он је испитивао утицај родитељске злоупотребе алкохола на проблеме у понашању деце. Проблеми у понашању деце процењивани су на основу 32 индикатора који су се односили на период од три месеца пре интервјуа, а процене су давали одрасли чланови домаћинства, најчешће мајке. Резултати су указали да је вероватноћа да дете буде сврстано у групу са најизраженијим проблемима у понашању била 1,7 пута већа у случајевима очевог алкохолизма и 2,2 пута већа у случајевима мајчиног алкохолизма. Након контроле социјалних и демографских карактеристика детета и породице, утицај мајчине зависности је донекле ослабљен (однос шанси 1,6), док је утицај очеве зависности остао непромењен (однос шанси 1,7). Такође, утврђено је да родитељска зависност од алкохола делује независно од других социјалних и демографских фактора, што указује на њену самосталну улогу као фактора ризика за појаву проблема у понашању код деце (Dawson, 1992). Приказана истраживања чини се, недвосмислено показују на то да деца која одрастају у породицама у којима постоји злоупотреба алкохола имају већу вероватноћу да испоље проблеме у понашању и делинквентне облике деловања. Разлози за то могу да буду вишеструки. Прво, породице у којима бар један родитељ има проблем са алкохолом често су оптерећене додатним тешкоћама (свађама, нестабилним породичним односима, занемаривањем родитељских улога и сл), у том окружењу деца могу да остану ускраћени за адекватну емоционалну, социјалну и понекад материјалну подршку (не само од родитеља који злоупотребљава алкохол, већ и од другог родитеља који може да буде оптерећен овом ситуацијом). Последице, деца могу да се повлаче у себе, да развију осећај несигурности и фрустрације, али са друге стране могу да прихвате понашање родитеља који злоупотребљава алкохол и да почну да испољавају проблематично и антисоцијално понашање као својеврстан начин реакције на неповољне породичне услове (Subotin, Odalović, 2016: 49).

Све ово указује да злоупотреба алкохола у породици делује као снажан „тихи” предиктор деликвенције, који разара основну сигурност детета на више нивоа истовремено. Кроз анализирана истраживања видимо да алкохолизам родитеља није само здравствени проблем појединца, већ токсичан породични амбијент који деци шаље контрадикторне поруке и оставља их без адекватне емоционалне потпоре. Посебно је занимљиво да очева злоупотреба алкохола често директно води ка екстернализованим проблемима у понашању, док мајчина зависност има специфичну тежину због урушавања примарне неге, али у оба случаја деца постају подложнија антисоцијалним испадима. Ово нам говори да проблем није само у самој супстанци, већ у хроничном породичном стресу и занемаривању који прате опијање, и који на неки начин присиљавају децу да кроз бунт или делинквенцију реагују на „хаос“ у којем живе и одрастају.

1.2. Злоупотреба психоактивних супстанци чланова породице као фактор антисоцијалног и делинквентног понашања деце

Вредно је размотрити, са друге стране, како злоупотреба психоактивних супстанци од стране породице (пре свега родитеља) утиче на појаву и интензитет антисоцијалног и делинквентног понашања деце. Злоупотреба психоактивних супстанци односно наркоманија јесте озбиљан друштвени и психолошки проблем који има тенденцију да значајно нарушава живот појединца (наркомана) и његове породичне односе (Subotin, Ođalović, 2016: 59). Претпоставља се да родитељи који злоупотребљавају дроге неретко имају смањену способност да обављају властите родитељске улоге, што може да се манифестује кроз занемаривање деце, нестабилност у стиливима васпитања али и честе конфликте и нарушене међупородичне односе. Осим што проживљавају ове проблеме, деца могу, према моделу социјалног учења, да усвоје и штетне навике. Поставља се и на овом месту питање шта показују емпиријска истраживања о овом утицају? Једно истраживање литературе је показало да употреба опиода код родитеља има негативне ефекте на однос родитеља и детета и на развојне али и понашајне исходе код деце. Ради се о прегледу радова који су, на ову тему, објављени у периоду од 1980. до 2018. године (прецизније, анализирано је 12 студија о утицају родитељске зависности на децу до шест година). Резултати су показали да су мајке са поремећајем употребе опиода у интеракцији

са децом биле раздражљиве, амбивалентне, емоционално незаинтересоване као и да су имале проблем са тим да протумаче и препознају дететове потребе и сигнале које одашиља. Код деце ових родитеља нађена је виша учесталост дезорганизоване привржености, избегавање контакта и мања склоност тражењу блискости у односу на децу из контролних група. Поред тога, пронађено је да деца родитеља која су зависна од опиоида имају већи ризик од антисоцијалног понашања, а при томе су чешће долазила у конфликт са нормама, имала слабији успех у школи и нису имала довољно развијене социјалне вештине (Romanowicz, et. al., 2019). Занимљиво је поменути још једно истраживање које показује да последице родитељске употребе супстанци не „гађају“ децу само у емоционалној и понашајној сфери, већ имају значајне ефекте и на њихово образовање, односно на њихове образовне исходе. је о прегледном раду Емили Лотијан из 2022. године, који анализира секундарне штетне ефекте употребе алкохола и илегалних дрога код родитеља на образовно функционисање деце. Поменута ауторка је пронашла 51 емпиријску студију које су испитивале везу између родитељске употребе различитих супстанци и различитих димензија образовног достигнућа детета. Поред тога шт резултати показују да деца родитеља који злоупотребљавају супстанце показују нижи школски успех, они чешће показују и проблеме у понашању, имају више изостанака, нижу мотивацију и слабо академско самопоуздање, што јесу главни предуслови за појаву антисоцијалног и делинквентног понашања (Lowthian, 2022). Као и у случају утицаја злоупотребе алкохола родитеља на јављање антисоцијалног и делинквентног понашања, може се рећи да сличан утицај има и злоупотреба психоактивних супстанци. Кроз анализу студија видимо да проблем превазилази сам чин конзумације, већ се и манифестује као потпуни слом примарне везаности, где родитељ, због сопствене емоционалне отуђености и раздражљивости, губи способност да детету пружи основну структуру и моралне оријентире. Дезорганизована приврженост и избегавање контакта у раном дебињству касније се, кроз школски систем, трансформишу у слаб успех и недостатак мотивације, што представља плодно тло за антисоцијалне испаде и конфронтацију са нормама. На крају, злоупотреба супстанци у породици делује као системски фактор који деци ускраћује „социјални капитал” и академско самопоуздање, и оставља делинквенцију као један од ретких доступних начина изражавања фрустрације или покушаја налажења свог пута.

1.3. Насиље у породици као фактор антисоцијалног и делинквентног понашања деце

Насиље у породици је важан друштвени проблем који је тек недавно добио пажњу стручне и опште јавности какву заиста заслужује. До скоро, он се посматрао као део приватне сфере и интима. Међутим, развој свести о значају овог проблема и негативних физичких, психичких и социјалних ефеката овог проблема учинио је да се све више третира као озбиљан јавни и правни проблем који захтева интервенцију на свим нивоима друштвене организације (од државе и њених институција до заједнице, медија, система образовања итд). Насиље у породици је веома тешко дефинисати јер је реч о широком термину. Ипак, може се рећи да се под њиме подразумева систематско и намерно понашање којим један или више чланова породице врши (или врше) физичку, психичку, сексуалну или економску контролу над другим члановима са циљем успостављања моћи, контроле или пак злоупотребе поверења. Важно је рећи да је битан критеријум препознавања перманентна динамика, што значи да је насиље у породици ретко једнократно, у већини случајева се понавља (Lukić, Jovanović, 2003: 7). Такође, опасно је и зато што је испреплетано, обично насиље нема само једно „лице“ односно облик, врло често је истовремено и физички, психичко и економско. Такође, неретко је и замаскирано јер сама жртва често није ни свесна да је жртва (код рањивијих категорија, посебно код деце и старијих често та свест није присутна), пошто је у породици – ово насиље је често ван очију јавности (па је зато невидљиво), а има цикличну природу (посебно у партнерским односима где се понекад смењују периоди такозваног *меденог месеца* и насиља) (Stepanović, 2014: 110). Насиље у породици има бројне последице, али да ли и оно утиче на појаву и интензитет антисоцијалног односно делинквентног понашања код деце и младих? Једно лонгитудинално истраживање испитивало је ефекте злостављања деце и њихове изложености партнерском насиљу међу родитељима на каснију приврженост родитељима и појаву антисоцијалног понашања у адолесценцији. Истраживање је утврдило да је изложеност насиљу, било директна (злостављање) или индиректна (сведочење партнерском насиљу), повезана са већом учесталашћу антисоцијалног понашања у адолесценцији. Посебно су били угрожени били млади који су били истовремено изложени оба облика насиља, код којих је ризик од развоја антисоцијалних облика понашања био најизраженији. Иако се показало да јача приврженост родитељима у

адолесценцији може да смањи вероватноћу антисоцијалног понашања, аутори наглашавају да она не може у потпуности да неутралише негативне ефекте раних трауматских искустава (Sousa, et al., 2011).

Такође, још једно анализирано истраживање потврђује ове налазе. Наиме, једна студија је испитивала развојну путању између изложености партнерском насиљу у породици током ране адолесценције и каснијег асоцијалног понашања код дечака из нископриходних урбаних средина. Истраживање спроведено на узорку од 190 испитаника показало је да про-насилни ставови делују као важан медијатор односно посредник у овом процесу. Другачијим речима, изложеност насиљу у 12. години предвиђа формирање позитивних ставова према насиљу до 15. године, што заузврат корелира са порастом асоцијалног понашања у 17. години. Посебно значајан налаз студије јесте модераторска улога кортизола, при чему је утврђено да је овај пут од ставова ка деликвентном понашању знатно снажнији код адолесцената са повишеним нивоом овог хормона стреса. Аутори закључују да биолошка осетљивост на контекст, индукована хиперактивношћу хипоталамус-хипофиза-адреналне (НРА) осе, чини одређену групу младих подложнијом интернализацији насилних модела понашања као прихватљивих стратегија за решавање конфликта (Рескинс et.al., 2018). Занимљиво је анализирати и рад који су спровели домаћи аутори. Они су користили социо-еколошки модел на репрезентативном узорку од преко 1.700 испитаника, чиме су открили да око 14% младих (узраста од 15 до 24 године) искусило мултивиктимизацију, док се сваки десети испитаник нашао у улози учиниоца. Важни налаз ове студије, који је од пресудног значаја за разумевање етиологије асоцијалног понашања, јесте чињеница да је чак једна трећина жртава истовремено идентификована и у улози починиоца насиља (Обрадовић-Томашевић, 2019).

Када се све узме у обзир, може се рећи да насиље у породици није само приватни сукоб који остаје „иза затворених врата“, већ озбиљан покретач који обликује будуће понашање детета. Истраживања показују да деца која одрастају уз насиље или гледају сукобе родитеља не пролазе само кроз тренутну трауму, већ често усвајају насиље као нормалан модел решавања проблема. Посебно је забрињавајуће то што код неке деце стални стрес изазива чак и биолошке промене, попут скока кортизола, што их чини још осетљивијим и склонијим да касније и сами постану агресивни. Чињеница да је свака

трећа жртва у Србији касније идентификована као учинилац насиља најбоље описује тај зачарани круг из којег је тешко изаћи.

2. Занемаривање и запостављање детета као облик структурног породичног неуспеха

Када се говори о занемаривању и запостављању, заправо се говори о „тихом” облику породичног неуспеха који се често теже препознаје од директног физичког насиља, али оставља подједнако дубоке последице за само дете. За злостављање се може рећи да представља присуство штетних поступака (удараца, вређања, сексуалног искоришћавања) (Petković, 2015: 153). Занемаривање је одсуство оних неопходних, односно недостатак пажње, неге, надзора и љубави (Petković, 2015: 153). Оно је на неки начин хронични неуспех родитеља или старатеља да детету обезбеди основне услове за нормалан физички и ментални развој, било да је реч о исхрани и одећи, или о емоционалној подршци и образовању (Sesar, Sesar, 2008: 86). За занемаривање се не може рећи да представља само тренутни пропуст у васпитању, већ је више трајније стање у којем се детету одузима право на безбедно одрастање, што га касније чини изузетно рањивим за улазак у свет антисоцијалног понашања.

У оба случаја порука је иста за децу, а то је да породица није сигурно место. Међутим, код занемаривања је специфично то што дете често развија „глад” за било каквом пажњом, па чак и негативном. Управо та потреба да буду примећени, у комбинацији са недостатком надзора и моралних граница које родитељи пропуштају да поставе, често гура младе ка улици и делинквенцији. Тамо делинквентна група постаје замена за породицу, јер им често пружа осећај припадности који им је код куће ускраћиван (Petković, 2015: 154). Занемаривање се у литератури често класификује на три основна нивоа односно као физичко (недостатак хране, хигијене и надзора), емоционално (одсуство љубави и потврде) и образовно (занемаривање школских обавеза и развоја). Иако су сви облици разорни, емоционално занемаривање је можда најперфидније јер дете оставља без унутрашњег „моралног компаса”. Када родитељ није емоционално присутан, дете нема од кога да научи емпатију или контролу импулса, што су важни фактори у спречавању агресивног и антисоцијалног понашања (Hrabar, 2001: 20). Поставља се питање шта истраживања ове теме показују? Емпиријски увид у ову проблематику пружа

лонгитудинално истраживање ауторки Logan-Greene и Semanchin Jones (2015), које се специфично фокусира на ефекте хроничног занемаривања и његових подтипова на развој агресије у адолесценцији. Студија је потврдила да хронични пропусти у обезбеђивању основних потреба детета (храна, одећа, нега) у узрасту до 12 година снажно предвиђају појаву делинквентног понашања у 14. години, чак и када се искључи утицај других облика злостављања. Посебно је занимљиво да пол игра значајну улогу у овом процесу, при чему су дечаци склонији да на хронично занемаривање одговоре директном агресијом, док је код девојчица та веза потпуно посредована нарушеним социјалним функционисањем. Ауторке су дошле до закључка да занемаривање суштински онеспособљава дете за адекватну друштвену интеракцију, па стога делинквенција овде наступа као последица озбиљних социјалних дефицита који настају када породица дуготрајно затаји у својој примарној заштитној функцији. Нешто новије истраживање које су спровели Ли и сарадници пружа свеж и преко потребан увид у дугорочније ефекте занемаривања, тиме што се фокусира на специфичне механизме који воде ка агресији и делинквенцији у адолесценцији. Аутори су на великом узорку од преко 1.300 деце анализирали две сукобљене теоријске поставке – кумулативну хипотезу и хипотезу критичног периода, откривши да штета коју занемаривање производи није униформна. Посебно је значајан налаз да физичко занемаривање (неиспуњавање основних потреба) декује по принципу акумулације кроз читаво детињство, док недостатак надзора добија најопаснији замах управо у раној адолесценцији, при томе оно делује као критичан фактор ризика за деликвентно понашање у 16. години. Ови подаци су веома значајни јер сугеришу да фокус социјалне заштите не сме да престане са раним детињством. Напротив, адолесценција се показује као пресудан период у којем адекватан родитељски надзор игра улогу заштитног фактора против асоцијалног развоја (Lee et. al., 2026). Вредно је поменути и налазе истраживања које су спровели Дубовиц и сарадници, а које ову тематику продубљују праћењем испитаника све до раног одраслог доба. Аутори су писали да последице занемаривања не престају са окончањем адолесценције, већ се директно рефлектују на функционалност појединца у 23. или 24. години живота. Ова студија је идентификовала да млади који су искусили такозвано „касно занемаривање”. оно које се јавља или интензивира у средњој адолесценцији – показују значајно веће стопе агресије

према интимним партнерима и изражен психолошки дистрес у поређењу са својим вршњацима. Нарочито је забрињавајући податак да ова група има чак четвороструко већу вероватноћу за ангажовање у озбиљним криминалним активностима, што сугерише да изненадни губитак родитељске подршке и надзора у пубертету може да буде деструктивнији чак и од хроничног занемаривања на које су се деца, кроз специфичне механизме преживљавања, можда адаптирала (Dubowitz et al., 2022). Резултати приказаних истраживања показују да је занемаривање детета процес који има тенденцију да мења путању развоја његове личности. Оно што се на први поглед чини као „мање страшно” од физичког насиља, у суштини представља структурну ерозију дететовог света. Посебно је значајан преокрет у савременим научним сазнањима који сугерише да адолесценција, иако доба тежње за самосталношћу, заправо остаје период велике рањивости. У том кључу, може се рећи да занемаривање суштински представља одузимање „социјалног имунитета”, чиме има потенцијала да остави младу особу потпуно незаштићеном пред изазовима одрастања, што се, како видимо, често завршава кроз сукоб са законом или насилне обрасце у интимним односима који се преносе и у одрасло доба.

3. Недостатак надзора, контроле и подршке као фактор ризика за девијантно понашање

Недостатак надзора, контроле и подршке су блиско повезани са занемаривањем које је у претходном поглављу разматрано. Занемаривање често посматрамо као пропуст у задовољавању основних потреба, недостатак надзора и контроле, па оно представља урушавање „спољашњих граница” које би породица требало да успостави. Теоријски гледано, родитељски надзор делује као систем ране детекције ризика, без њега, родитељи губе увид у то са ким се дете дружи, где проводи време и какве вредности усваја изван дома. У контексту социјалне контроле, посебно је значајан концепт „психолошког присуства” родитеља. Чак и када родитељ није физички уз дете, свест о његовом надзору и очекивањима делује као брана против девијантног искушења. Међутим, када подршка изостане, контрола се доживљава као чиста репресија, што код адолесцената често изазива контра-реакцију у виду побуне и намерног кршења правила. С друге стране, комбинација

ниске контроле и ниске подршке ствара најопаснији, тзв. индиферентан или занемарујући стил васпитања. У таквом породичном амбијенту, дете не развија везаност за родитељске фигуре, а самим тим ни потребу да своје понашање усклади са друштвеним стандардим (Farrington, Malvaso, 2025: 965). Надаље, ефекти оваквог породичног вакуума најјасније се осликавају кроз теорију диференцијалне асоцијације, која сугерише да млади не постају делинквенти „само од себе”, већ кроз процес учења у групама које приоритет дају кршењу закона. Када изостане родитељски надзор, отвара се широк маневарски простор за утицај антисоцијалних вршњака. У одсуству подршке код куће, девијантна група за адолесцента престаје да буде само друштво за провођење времена и постаје примарни извор идентитета и вредносних оријентација (Farrington, Malvaso, 2025: 966).

Мета-анализа коју су спровели Хуве и сарадници (Hoeve et al., 2009) пружа можда најобухватнији емпиријски доказ о снази везе између појединих димензија родитељства и делинквенције јер указује на то да је управо родитељски надзор (мониторинг) најснажнији појединачни предиктор антисоцијалног понашања младих. Ово истраживање, које је обухватило чак 161 студију, открива да пропусти у надзору, уз психолошку контролу и негативне аспекте емоционалне подршке попут одбацивања и непријатељства, објашњавају значајан део деликвентног понашања. Посебно је интригантан налаз ове студије који се тиче улоге оца. Иако је број истраживања фокусираних на очеве знатно мањи (мање од 20%), резултати показују да је недостатак подршке оца често снажније повезан са делинквенцијом него пропусти мајке, нарочито када су у питању синови. Ово сугерише да фигура оца у породичној структури служи као примарни модел за развој социјалне одговорности и да његово одсуство или емоционална хладноћа остављају траг на способност адолесцента да каналише агресију. Такође, аутори праве важну дистинкцију између бихевиоралне контроле (постављање правила и надзор), која делује заштитно, и психолошке контроле (изазивање кривице, емоционално условљавање), која се чешће везује за интериоризоване проблеме, али и за деликвенцију када постане превише инвазивна. Ово значи да ефикасна превенција девијантног понашања не лежи у пукој рестрикцији слободе или емоционалном притиску, већ у успостављању баланса између јасних граница и топлих, подржавајућих односа. Уколико изостану структурисани надзор и емоционална блискост, адолесцент остаје без унутрашњег моралног компаса, што га

чини подложним негативним утицајима вршњачке групе као алтернативног извора идентитета.

4. Породица као фактор заштите у развоју детета

До сада су анализирани фактори који делују негативно на понашање деце и који стварају плодно тле за развој делинквентног односно асоцијалног понашања, међутим – треба напоменути да породице често стварају и штит који јача отпорност детета и који га одвраћају од делинквенције. Уколико је дете окружено родитељима и старатељима али и осталим члановима породице који му потпомажу да развије позитивну слику о себи и поверење у свет, претпоставља се да је малена шанса да на њега утичу други фактори и да га приволе да се понаша делинквентно. Кохезивна породица може да развије код детета и адолесцента социјалне компетенције који му помажу да каже „не“ притиску вршњака и криминогеним искушењима. Када породица успе да створи атмосферу у којој дете осећа да је његово мишљење вредно, оно развија „унутрашњи компас“ који га усмерава и у моментима када родитељи нису физички присутни. Занимљиво је поменути једну социолошку теорију која породицу види као „значајне друге“ односно као стандард према којем дете мери своје поступке чак и када је потпуно само. Породица која је изградила однос поверења је успела да „надели“ унутрашњи свет вредностима који делују као ехо, односно као „далеки глас“ који је довољно јак да надјача девијантне притиске од, на пример, групе вршњака. Дакле, на породици није само да контролишу децу, већ да код детета изграде „имуни систем“ који ће га чинити отпорним на криминогене и штетне утицаје.

У том смислу, корисно је приказати истраживање које су спровели Климент-Галарза и сарадници (2022), а које баца потпуно ново светло на ефикасност различитих стилова васпитања. Ова студија, на узорку од преко 2.000 испитаника свих старосних доби, јесте деконструисала традиционално веровање да је строга дисциплина најважнији механизам заштите од делинквенције. Анализом четири основна стила родитељства односно ауторитативног, индугентног (попустљивог), ауторитарног и занемарујућег, истраживачи су дошли до закључка да је заправо емоционална топлина, а не сама контрола, пресудан фактор који спречава антисоцијално понашање. Налази сугеришу да

стилови којима недостаје емоционална блискост (ауторитарни и занемарујући) представљају директне факторе ризика, без обзира на ниво строгости који родитељи примењују. Насупрот томе, чак и индულгентни стил (висока топлина, ниска контрола) показао је боље резултате у заштити адолесцената од делинквенције него строги ауторитарни модел. Резултати, дакле, сугеришу да „чврста рука” без емоционалне подршке не само да не спречава девијацију, већ омета развој самопоштовања и интернализацију друштвених вредности, и да оставља последице које се осећају чак и у зрелом добу. Ови резултати потврђују да је за квалитетну социјализацију неопходна релација заснована на прихватању, јер управо тај осећај припадности и вољености делује као најснажнија унутрашња кочница ка криминогеним искушењима (Climent-Galarza, 2022). Још једно истраживање које продубљује разумевање ове диференцијације јесте студија Глена Волтерса (2021), спроведена на великом узорку аустралијске деце. Волтерс уводи концепт самоефикасности родитељске контроле као карику која недостаје у објашњавању везе између топлине и делинквенције. Према његовим налазима, родитељска топлина не делује само директно, већ она служи као основа на којој родитељи граде сопствено самопоуздање у вештине надзора и управљања дететовим понашањем. Другим речима, топли и подржавајући односи стварају амбијент у којем родитељ осећа да има већи капацитет и легитимитет да контролише дете, што доследно доводи до смањења стопе делинквенције. Посебно је значајан сегмент ове студије који се бави полним специфичностима унутар породичне динамике. Волтерс открива да код дечака најснажнији ефекат има линија отац–син, где топлина оца директно јача његов осећај ефикасности у контроли, што најбоље инхибира антисоцијалне испаде код синова. С друге стране, код девојчица је доминантна линија мајка–ћерка, где мајчина топлина и способност контроле имају примарну заштитну функцију (Walters, 2021). Све ово сугерише да породица не делује као фактор заштите кроз примену дисциплине, надзирање и кажњавање већ кроз суптилан психолошки процес у којем топлина служи као примарни катализатор за ефикасну социјализацију. Родитељска подршка заправо легитимизује надзор; када адолесцент осећа прихваћеност, он правила не доживљава као спољашњу кочницу, већ као део властитог система вредности.

V ПРЕВЕНЦИЈА И ИНТЕРВЕНЦИЈА У АНТИСОЦИЈАЛНОМ И ДЕЛИНКВЕНТНОМ ПОНАШАЊУ ДЕЦЕ

1. Улога породице у превенцији девијантног понашања

Као што је у претходном поглављу речено, превенција девијантног понашања унутар породичног контекста далеко превазилази пуку контролу кретања детета или изрицање санкција за лоше поступке. То није ефикасан начин борбе против делинквенције и антисоцијалног понашања, а неретко може чак да произведе супротне ефекте. Најефикаснији начин борбе је стварање позитивне породичне климе у којој дете не осећа потребу да идентитет и потврду тражи у деструктивним групама и окружењу. Може се рећи да породица као друштвена група служи као својеврсна „лабораторија за развој карактера”, где се кроз свакодневне интеракције постављају темељи за решавање конфликта, управљање бесом и развијање емпатије. Када родитељи активно слушају и валидирају дететова осећања, они заправо граде његову психолошку резистентност. Важан елемент ефикасне породичне превенције је проактивно уместо реактивног родитељства. Уместо да чекају да се преступ догоди како би интервенисали, проактивни родитељи користе модел „демократског ауторитета” којим детету објашњавају логику иза правила. Ово је важно за процес учења вредности који смо претходно разматрали; дете које разуме зашто је одређено понашање штетно, развија сопствени морални компас који функционише и када родитељ није физички присутан. У том смислу, породица делује као систем ране превенције који препознаје прве знаке „скретања” са просоцијалног пута, и користи подршку као алат за корекцију, а не за репресију (Farrington, Malvaso, 2025: 67).

Осим тога, породица служи као „мост“ ка осталим друштвеним институцијама односно ка школи, социјалним службама и заједници о чему ће бити речи касније. Родитељ има улогу да, поред успостављања „сигурне базе“ , активно сарађује и са свим другим релевантним институција који, у већем или мањем обиму, имају задатак да раде на образовању и васпитању али и заштити од детета. Поред тога, једна од обавеза родитеља јесте да учи и да се усавршава и да редовно прати најновије „трендове“ како би благовремено могао да препозна суптилне ризике којима је дете изложено у савременом, дигитализованом друштву (Trebješanin, Torma, 2024: 93).

2. Сарадња породице са школом и друштвеним институцијама

Превенција делинквенције не може да се дешава само на једном „фронту“, већ захтева складну мрежу коју чине породица, школа и шире друштво. Када се говори о тој сарадњи, она не сме да се сведе на административне сусрете или када се инцидент догоди. Напротив, породица и школа морају да функционишу као партнерски систем који има јединствене циљеве што јесте чест случај. Међутим, проблем може да настане када се јави дисконтинуитет у вредностима, односно када породица игнорише антисоцијалне испаде или их чак мотивише и храни, а школа их санкционише, адолесценти и деца неретко тај „вредносни вакуум“ користе за манипулацију и за даље удаљавање од друштвених норми. У овом контексту, школа није само образовна установа, већ секундарни фактор социјализације који породици треба да пружи подршку, а не само критику. Друштвене институције, попут центара за социјални рад или саветовалишта за младе, често су карика која недостаје у јачању породичних капацитета. Професионалци у овим институцијама не би требало да буду доживљени као „контролори“ који улазе у приватну сферу породице само када се сумња на патологију, већ као ресурсни центри који помажу родитељима и породици да препознају ране знакове антисоцијалног односно делинквентног понашања. Када институције правовремено препознају да породица пролази кроз кризу (развод, болест, егзистенцијална нестабилност) и понуде подршку пре него што се та криза рефлектује на дететово понашање, говоримо о правој превентивној мрежи (Требјеџанин, Тома, 2024: 93).

Надаље, посебно је важна улога заједнице у премошћивању јаза између породичног дома и улице. Организоване слободне активности, спортски клубови и омладински центри могу да делују као просоцијалне алтернативе девијантној групи. Када породица подстиче дете на укључивање у ове институционализоване облике дружења, она директно повећава његов „социјални улог“. Овде се изнова враћамо на концепт социјалне кохезије: дете које је интегрисано у школу и локалну заједницу уз подршку својих родитеља, има јаче везе које га држе у оквирима просоцијалног понашања. Превенција, дакле, није само спречавање негативног, већ активна изградња мреже подршке у којој дете на сваком кораку односно од кућног прага до школске клупе добија исту поруку о важности одговорног понашања и социјалне припадности.

У савременом контексту, релација између породице, школе и друштвених институција суочава се са потпуно новим изазовом који мења границе надзора односно са дигиталним простором. Интернет и друштвене мреже постали су „трећи родитељ” и паралелни систем социјализације, где девијантни обрасци понашања, попут сајбербулинга или излагања штетним садржајима, често остају невидљиви за традиционалне превентивне механизме. Дигитални јаз између генерација онемогућава родитеље да врше адекватан мониторинг, док школе често немају ресурсе да се изборе са насиљем које се дешава ван школског дворишта, али се директно рефлектује на атмосферу у учионици. Заштитна улога породице у овом домену не сме да се сведе на техничку забрану коришћења уређаја, јер рестрикција без емоционалне подршке, као што смо раније видели, често води у тајновитост и побуну. Уместо тога, неопходно је развити дигиталну писменост родитеља како би могли да делују као ментори у виртуелном свету. Сарадња са школом овде постаје веома важна јер институције морају да едукују породице о претњама на мрежи, док родитељи треба да буду прва линија одбране која ће препознати промене у дететовом расположењу или социјалном повлачењу изазваном дешавањима у сајберпростору (Требјеџанин, Торма, 2024: 94).

Може се закључити да ефикасна сарадња између ова три стуба односно између породице, школе и институција заправо креира оно што се може назвати заједничком социјалном контролом што је веома јак механизам заштите детета од антисоцијалних и делинквентних утицаја. Међутим, ипак треба бити свестан да школа неретко пребацује одговорност на породицу, породица на институције, а оне на улицу. Малолетник у том процесу постаје као „врућ кромпир” који је препуштен себи.

3. Значај породичног окружења у ресоцијализацији малолетника

До сада смо говорили о томе шта се може урадити како би се предупредила појава и ширење антисоцијалног и делинквентног понашања код деце и малолетника од стране породице. Међутим, каква је улога породице и породичног окружења у ресоцијализацији? Под ресоцијализацијом се подразумева процес који је много сложенији од саме казне или пуког одвраћања од криминала. Она представља снажну измену односно трансформацију идентитета која је готово неостварива без активност и здравог породичног окружења

(Bobić, 2011:5). Када се малолетник, након сукоба са законом или боравка у институцији, врати у“здрово“ породично окружење – породица делује као примарни фактор који треба да регенерише јединку. Треба да му помогне у ублажавању „шока“ након овог периода али и да му пружи структуру која ће да спречи могући рецидив. Када породица сарађује са менторима, социјалним радницима и школом током процеса ресоцијализације, она ствара сигурносну мрежу која малолетнику олакшава да преузме нове друштвене улоге. Ресоцијализација није само „поправљање“ појединца, већ и исцељење породичних односа јер тек када породица препозна сопствене пропусте и постане заштитна база, малолетник добија стварну шансу да свој „социјални улог“ усмери ка конструктивној будућности.

Нажалост, стварност ресоцијализације је често далеко од теоријског идеала „сигурне луке“. У пракси повратак малолетника у кући након сукоба са законом зна да личи на покушај изградње куће на већ напуклом темељу. То значи да су породице неретко исцрпљене како емоционално, тако и материјано, па уместо подршке дете се дочекује са прекором или чак са равнодушношћу.

VI ПРИКАЗ И КРИТИЧКИ ОСВРТ НА САВРЕМЕНА ЕМПИРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА ПОРОДИЧНЕ ДИСФУНКЦИОНАЛНОСТИ У СРБИЈИ И ОКРУЖЕЊУ

У светлу претходно анализираних теоријских концепата, неопходан и финални корак у овом истраживању јесте да се окренемо ка критичком разматрању емпиријских налаза и специфичности породичне патологије у домаћем контексту.

Једно значајно домаће истраживање спроведено у Нишу (Костић et al., 2014) пружа емпиријски увид у повезаност породичних особина и поремећаја понашања код адолесцената, самим тим и даје потврду тога да млади са овим проблемима често потичу из породица са специфичним ризичним факторима. Резултати ове студије су показали да је међу децом са поремећајем понашања знатно већи проценат оних из разведених породица (скоро 45%), као и оних чији родитељи пате од одређених психијатријских поремећаја. Посебно је алармантан налаз да ова деца своје родитеље доживљавају као хладне, незаинтересоване и склоне одбацивању, што је у блиској вези са већим степеном

агресивности и делинквентног понашања. Додатну потврду утицаја породичних односа на социјално функционисање младих пружа и опсежно истраживање спроведено у основним школама на територији Косова и Метохије (Компировић et al., 2020), које је на узорку од 705 ученика испитивало везу између стилова родитељства и антисоцијалног понашања. Резултати ове студије указују на то да начин на који родитељи моделују понашање своје деце директно утиче на њихове социјалне компетенције. Као посебно значајан негативан предиктор издвојио се незаинтересован (индиферентан) став мајке, који је у блиској вези са појавом антисоцијалних образаца код деце. Вредно је поменути и емпиријско истраживање негативних искустава у детињству (АСЕ студија) спроведено у Србији на репрезентативном узорку од 2.792 испитаника које показује да су различити облици породичног насиља и занемаривања широко распрострањени и да представљају значајне факторе ризика за касније проблеме у понашању. Према резултатима студије, чак 29.7% испитаника је током детињства било изложено физичком злостављању, док је психолошко злостављање искусило 43.7% испитаника. Такође, 24.7% испитаника је било сведок злостављања мајке од стране партнера, што указује на високу учесталост породичног насиља у детињству. Истраживање је показало да су негативна искуства у детињству повезана са већом учесталешћу насилничког понашања, учешћа у тучама и других облика антисоцијалног понашања. На пример, 26% испитаника је навело да је испољавало насилничко понашање, док је 37.7% учествовало у тучи, што указује на повезаност између изложености насиљу у породици и каснијих девијантних образаца понашања (Рејовић Milovančević, Тоšković, 2019). На крају, још једно истраживање показује да је породица пресудан, а често и примарни криминогени фактор у развоју малолетничке деликвенције. Студија Н. Мацановића, спроведена у Васпитно-поправном дому Бања Лука, анализира је податке за период од 2006. до 2020. године и потврдила да нарушена структура и дисфункционалност дома генеришу преступничко понашање. Чак 68.6% испитаних малолетника потиче из непотпуних породица, што указује на то да недостатак једног родитеља често значи и слабији надзор, али и већу изложеност детета негативним утицајима улице. Истраживање је посебно истакло да сама форма породице (да ли је потпуна или не) није једини проблем; кључ лежи у функционалности. Утврђено је да су породични сукоби, насиље, алкохолизам и занемаривање присутни чак и у

породицама које су формално "на броју". Таква средина код деце ствара осећај одбачености, што их води ка вршњачким групама склоним криминалу. Поред тога, анализа показује снажну везу између породичне деструкције и ниског степена образовања – већина преступника има само основну школу или је чак нису ни завршили, што додатно отежава процес њихове касније ресоцијализације (Macanović, 2022).

Табела 1: Основна обележја породице и социо-демографске карактеристике малолетних преступника (2006–2020)

<i>Категорија</i>	<i>Налаз истраживања</i>
<i>Најризичнија група</i>	Старији малолетници (16–18 година)
<i>Структура породице</i>	Већина долази из непотпуних породица (скоро 70%)
<i>Доминантна кривична дела</i>	Имовински деликти (крађе и тешке крађе)
<i>Образовни статус</i>	Висок проценат недовршеног основног образовања

Извор: Macanović, N. (2022). Porodica kao kriminogeni faktor razvoja maloljetničkog prestupništva. *Naša škola*, 1, 75-92.

Поставља се питање шта нам ова истраживања говоре о томе какво је стање ствари у нашој земљи? Пре свега, она осликавају везу између породичне патологије и друштвене девијантности, јер дају потврду да домаћи породични контекст често није само заштитна мрежа, већ и извориште озбиљних ризика. Високи проценти изложености психолошком и физичком злостављању (скоро 44% и 30%), као и присуство породичног насиља којем деца сведоче, указују на то да се у значајном броју домова агресија нормализује као модел понашања. Када се таква лична искуства укрсте са подацима о високом уделу непотпуних и дисфункционалних породица међу штићеницима поправних домова, јасно је да на локалном нивоу имамо „затворени круг“ у којем недостатак родитељског надзора директно гурају децу ка улици и криминалу. Налази из различитих делова региона – од Ниша преко Косова и Метохије до Бања Луке су јединствени у закључку да је породица веома битан фактор који може да створи девијанта уколико изгуби своју васпитну и заптитну функцију.

ЗАКЉУЧАК

Рад је имао за циљ да истражи и разуме начин на који породичне нити односа плету мрежу која дете и адолесцента може да заштити од друштвених девијација или да га, услед структурних и друштвених проблема, гурне у маргине друштвене организације. Породица је примарни агенс социјализација и место где се појединац први пут „сусреће“ са друштвом, отуда је на породици важан задатак да детету пружи осећај сигурности и вредности и да га опреми најбазичнијим смерницама сналажења у друштву, али и вредновања друштвених вредности и норми. Другим речима, породица је место где дете учи прва правила, шта је добро, а шта лоше, како се разговара са другима и шта се од њега очекује. Пре него што закорачи у школу или изађе на улицу, дете кроз родитеље усваја „невидљиву мапу“ вредности која ће га водити кроз живот. Породица је примарни агенс социјализације, међутим како дете одраста – оно полако излази из породичног круга и ступа у шире друштво кроз процес секундарне социјализације. Школа, група вршњака и медији постају агенси који настављају (у садејству са породицом) да обликују поглед на свет и начин понашања младе особе. Међутим, иако они могу да буду снажни и да врше јак утицај, обично се надовезују на оно што је донесено од куће. Ако је породична основа слаба или пуна конфликта, вршњачка група често преузима улогу главног водича, што може да води ка прихватању ризичних облика понашања.

Управо зато, фокус овог рада није био на свим утицајима, већ превасходно на тој примарној, породичној бази. На основу спроведене анализе релевантне научне литературе, потврђена је почетна хипотеза да породична патологија јесте повезана са развојем антисоцијалног понашања. Анализа литературе показала је да насиље, занемаривање и злоупотреба супстанци унутар породице често имају утицај на јављање делинквентног односно антисоцијалног понашања код детета. Када је породица деградирана, малолетник често излаз тражи у деструктивним групама и делинквентним активностима, што представља само наставак деструктивног циклуса који је започет у породичном окружењу. Друго, налази до којих се у раду дошло потврђују претпоставку о значају заштитних фактора. Доследно васпитање, јасне границе, а изнад свега емоционална топлина и стабилност, делују као својеврсни социјални имунитет. Чак и у изазовним

друштвеним околностима, здрава породична структура може да амортизује негативне спољне утицаје. Ово нам говори да превенција малолетничке делинквенције не сме да буде усмерена само на санкционисање младих, већ на снажно подржавање породице као система. Право и социјални рад морају да делују заједничким снагама. На крају, може да се закључи да је борба против малолетничке делинквенције заправо борба за здраву породицу.

На крају овог рада, важно је истаћи да малолетничка делинквенција никада није изолована односно не настаје и не постоји само у вакууму, најчешће је само „врх леденог брега“ испод ког се крију нерешени породични проблеми. Породица, као примарни агенс социјализације, детету нуди прве концепте о томе шта је правда, шта је поштење и како се решавају сукоби. Едукација родитеља, јачање њихових капацитета да препознају потребе детета и заштита дететових права представљају најефикаснију одбрану коју једно друштво може да изгради. У том смислу, уместо да се „чека“ да дете прекрши закон, важно је да се створи систем који ће увек будним оком посматрати динамику породичног живота пре него што она постане деструктивна. На том путу важну улогу имају школа, институције и локална заједница. Тек када се сви актери удруже у заштити детета може да се говори о стварној превенцији која младу особу не посматра као проблем, већ као потенцијал који треба сачувати.

СПИСАК КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Aleksić, A., Rudman, M. (2010). Organizacijska socijalizacija-ključne perspektive i pristupi. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*. 8(1). 241-249.

Berc, G., Kokorić, S. (2012). Family leisure as a factor of family cohesion and satisfaction with family life. *Kriminologija & socijalna integracija*. 20(2). 15–27.

Blair-Loy, M., Hochschild, A., Pugh, A. J., Williams, J. C., & Hartmann, H. (2015). Stability and transformation in gender, work, and family: Insights from the second shift for the next quarter century. *Community, Work & Family*. 18(4). 435-454.

Bulatović, A., & Fatić, A. (2022). Porodica kao kategorija kolektivnih i političkih prava. *Srpska politička misao*. 77(3). 93-117.

Climent-Galarza, S., Alcaide, M., Garcia, O. F., Chen, F., & Garcia, F. (2022). Parental socialization, delinquency during adolescence and adjustment in adolescents and adult children. *Behavioral Science*. 12(11). 448.

Cutas, D., & Smajdor, A. (2025). Keeping it in the family: reproduction beyond genetic parenthood. *Journal of medical ethics*. 51(2). 111-114.

Čalić, M. Ž. (2004). *Socijalna istorija Srbije 1815-1941: usporeni napredak u industrijalizaciji*. Beograd: Clio.

Dawson, D. A. (1992). The effect of parental alcohol dependence on perceived children's behavior. *Journal of Substance Abuse*, 4(4), 329-340.

Dragojević, N., & Milačić Vidojević, I. (2010). Teorije porodičnog funkcionisanja. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*. 9(2). 357-372.

Dubowitz, H., Roesch, S., Lewis, T., Thompson, R., English, D., & Kotch, J. B. (2022). Neglect in childhood, problem behavior in adulthood. *Journal of interpersonal violence*, 37(23-24), NP22047-NP22065.

Farrington, D. P. (2018). Developmental criminology. In *The Routledge companion to criminological theory and concepts*, 60-64.

Farrington, D. P., & Malvaso, C. G. (2025). Interactions between child-rearing and other risk factors in predicting delinquency, and implications for prevention. *International journal of offender therapy and comparative criminology*. 69(8). 963-979.

Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: University of Chicago Press.

Gehlen, A. (1988). *Man, his nature and place in the world*. New York: Columbia University Press.

Gerson, K. (2009). *The unfinished revolution: Coming of age in a new era of gender, work, and family*. Oxford: Oxford University Press.

Grekin, E. R., Brennan, P. A., & Hammen, C. (2005). Parental alcohol use disorders and child delinquency: the mediating effects of executive functioning and chronic family stress. *Journal of Studies on Alcohol*. 66(1). 14-22.

Hakim, C. (2018). *Models of the family in modern societies: Ideals and realities*. London: Routledge.

Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., Van der Laan, P. H., Smeenk, W., & Gerris, J. R. (2009). The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of abnormal child psychology*. 37(6). 749-775.

Hrabar, D. (2001). Zanemarivanje i zlostavljanje djece u obitelji-pravni aspekti. *Dijete i društvo*. 3(1-2). 21-31.

Hrnčić, J. (2009). *Prestupništvo mladih: rizici, tokovi i ishodi*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Hussong, A. M., Huang, W., Curran, P. J., Chassin, L., & Zucker, R. A. (2010). Parent alcoholism impacts the severity and timing of children's externalizing symptoms. *Journal of abnormal child psychology*. 38(3). 367-380

Ignjatović, S. (2009). Aktuelni problemi u istraživanju tranzicije u odraslost sa osvrtom na Srbiju. *Stanovništvo*. 47(1). 7-22.

Knežić, B. (2011). *Zatvorska kazna: represija i/ili resocijalizacija*. Beograd: Institut za sociološka i kriminološka istraživanja.

Kopas Vukašinović, E. (2021). *Kontrola ponašanja dece i mladih: prevencija i/ili mogućnost vaspitnog delovanja*. Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu.

Kostić, J., Nešić, M., Stanković, M., & Žikić, O. (2014). Perceived parental acceptance/rejection, some family characteristics and conduct disorder in adolescents. *Vojnosanitetski pregled*, 71(10), 942-948.

- Kuvačić, I. (1989). Funkcionalizacija u sociologiji. *Revija za sociologiju*. 20(3-4). 385-395.
- Lee, J. S., Logan-Greene, P., Zhu, J., & Wilding, G. E. (2026). The longitudinal effects of neglect on aggression and delinquency: Testing competing hypotheses. *Children and Youth Services Review*. 108832.
- Logan-Greene, P., & Jones, A. S. (2015). Chronic neglect and aggression/delinquency: A longitudinal examination. *Child abuse & neglect*, 45, 9-20.
- Lowthian, E. (2022). The secondary harms of parental substance use on children's educational outcomes: A review. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 15(3), 511-522.
- Lukić, M., & Jovanović, S. (2003). *Nasilje u porodici: nova inkriminacija*. Beograd: Autonomni ženski centar.
- Macanović, N. (2022). Porodica kao kriminogeni faktor razvoja maloljetničkog prestupništva. *Naša škola*, 1, 75-92.
- Majdak, M., & Kamenov, Ž. (2009). Stigmatiziranost i slika o sebi maloljetnih počinitelja kaznenih djela. *Kriminologija i socijalna integracija*. 17(1). 45-75.
- Merton, R. K. (1938). Social Structure and Anomie. *American Sociology Review*. 3(5). 672-682
- Moffitt, T. E. (2017). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Biosocial theories of crime*. 1. 69-96.
- Obradovic-Tomašević, B., Santrić-Milicević, M., Vasić, V., Vuković, D., Sipetić-Grujičić, S., Bjegović-Mikanović, V., ... & Babić, U. (2019). Prevalence and predictors of violence victimization and violent behavior among youths: a population-based study in Serbia. *International journal of environmental research and public health*. 16(17). 3203.
- Park, H., & Lee, K. S. (2020). The association of family structure with health behavior, mental health, and perceived academic achievement among adolescents: a 2018 Korean nationally representative survey. *BMC public health*. 20(1). 2-10.
- Peckins, M. K., Shaw, D. S., Waller, R., & Hyde, L. W. (2018). Intimate partner violence exposure predicts antisocial behavior via pro-violence attitudes among males with elevated levels of cortisol. *Social Development*. 27(4). 761-776.

Pejović Milovančević, M., & Tošković, O. (ur.). (2019). *Istraživanje o negativnim iskustvima u detinjstvu u Srbiji (ACE studija)*. Beograd: UNICEF.

Petković, N. (2015). *Zanemarivanje i zlostavljanje dece u Srbiji – fenomenologija, etiologija i društvena reakcija (Doktorska disertacija)*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

Petrova Gjorgjeva, E., & Kirova, S. (2014). Family Structure and Behavior Disorders in Students in Primary Education in Macedonia. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)*. 18(1). 8-32.

Petrović, M. (2011). Promene bračnosti i porodičnih modela u postsocijalističkim zemljama: zakasnela i nepotpuna ili specifična druga demografska tranzicija?. *Stanovništvo*. 49(1). 53-78.

Popović, M. (2011). Feminizam, rod i konstituisanje rodnog identiteta. *Sociološka luča*. 5(2). 29-39.

Popovski, V. (1983). Čikaška škola u urbanoj sociologiji. *Revija za sociologiju*. 13(1-4). 103-113.

Raine, A. (2002). Biosocial studies of antisocial and violent behavior in children and adults: A review. *Journal of abnormal child psychology*. 30(4). 311-326.

Romanowicz, M., Vande Voort, J. L., Shekunov, J., Oesterle, T. S., Thusius, N. J., Rummans, T. A., ... & Schak, K. M. (2019). The effects of parental opioid use on the parent–child relationship and children’s developmental and behavioral outcomes: a systematic review of published reports. *Child and adolescent psychiatry and mental health*. 13(1). 1-11.

Rot, N. (1983). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Schlossman, S., & Sedlak, M. (1983). The Chicago area project revisited. *Crime & Delinquency*. 29(3). 398-462.

Sesar, K., & Sesar, D. (2008). Zanemarivanje–definiranje, rizični čimbenici i posljedice za psihološki razvoj djeteta. *Magistra Iadertina*, 3(3), 83-93.

Sousa, C., Herrenkohl, T. I., Moylan, C. A., Tajima, E. A., Klika, J. B., Herrenkohl, R. C., & Russo, M. J. (2011). Longitudinal study on the effects of child abuse and children's exposure to domestic violence, parent-child attachments, and antisocial behavior in adolescence. *Journal of interpersonal violence*, 26(1), 111-136.

Stepanović, I. (2014). Privatnost i nasilje u porodici. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 33(1), 109-125.

Stjepanović Zaharijevski, D., & Gavrilović, D. (2010). Identiteti i porodične vrednosne orijentacije na Balkanu. *Sociologija*, 52, 23-40.

Subotin, M., & Odalović, T. (2016). Socijalnopatološke pojave u porodici i njihov uticaj na delinkventno ponašanje maloletnika. *Pravo-teorija i praksa*, 33, 43-55.

Tomanović Mihajlović, S. (1993). Socijalizacija kao praksa socijalne reprodukcije u delima Entoni Gidensa i Pjera Burdijea. *Sociološki pregled*, 27(1-4), 303-315.

Tomanović, S. (2019). O čemu govorimo kad govorimo o porodici? *Kontekstualizacija koncepta*. *Sociologija*, 61(3), 301-322.

Tomanović, S., & Stanojević, D. (2024). *Sociologija porodičnog života*. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Trebešanin, Ž., & Torma, D. K. (2024). Psihološki problemi dece i mladih u digitalnom svetu. *Obrazovanje i vaspitanje*, 19(21), 91-112.

Vilić, D. (2013). Transformacija (i/ili redukcija) funkcija moderne porodice. *Sociološki diskurs*, 3(6), 49-65.

Walters, G. D. (2021). Delinquency as a consequence of parental warmth and self-efficacy: Total sample and individual male and female mediation analyses. *Journal of Adolescence*, 89, 137-148.

World Health Organization. (2024). Global status report on alcohol and health and treatment of substance use disorders. Geneva: World Health Organization.

Гиденс, Е. (2007). *Социологија*. Београд: Економски факултет Универзитета у Београду.

Јанковић, М., Сухенко, Ј., & Пешић, З. (2025). Интензивно родитељство у контексту једнородитељских породица. *Научно стручни скуп Сусрети педагога: Очекивања (од) педагога*, 1, 135-139.

Југовић, А. (2022). *Социјална патологија - наука о друштвеним девијацијама*. Београд: Факултет за специјну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду.

Калаузов, М. (2011). Породична задруга као темељ појединих установа јавног права према Валтазару Богишићу. *Зборник радова Правног факултет Нови Сад*. 45. 277-285.

Крстић, М., Јаредић, Б., & Станојевић, Д. (2012). Повезаност између стилова родитељства и самопоштовања, самоефикасности и задовољства животом код адолесцената. Ур. Бранко Јовановић, *Међународни тематски зборник. Социјализација у условима друштвене кризе*. 34-51.

Минић, В., & Компировић, Т. (2014). Функције и проблеми савремене породице у васпитању деце раног узраста. *Зборник радова Учитељског факултета*. 8(1). 27-40.

Породични закон „Службени гласник РС”, бр. 18 од 24. фебруара 2005, 72 од 28. септембра 2011 - др. закон, 6 од 22. јануара 2015, 109 од 4. децембра 2025 - др. Закон

Републички завод за статистику (2015). *Коришћење времена у Републици Србији 2010. и 2015. године*. Београд: Републички завод за статистику.

Републички завод за статистику (2024). Закључени и разведени бракови 2024. године, доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=17040&a=18&s=1804?s=1804>. Приступљено: 24.01.2026.

Слијепчевић, Д. (2017). Девијације и дисфункционалност друштва. *Друштвене девијације*. 2(2). 204–216.

САЖЕТАК

СОЦИОЛОГИЈА ПОРОДИЦЕ И ЊЕНА УЛОГА У АНТИСОЦИЈАЛНОМ И ДЕЛИНКВЕНТНОМ ПОНАШАЊУ ДЕЦЕ

Овај мастер рад истражује улогу породице као примарног агенса социјализације у превенцији али и у стварању и развијању антисоцијалног и малолетничког делинквентног понашања. Полазећи од метафоре породице као „микрокосмоса” у којем појединац усваја прве вертикале, у раду се анализира како одређени породични фактори ризика, попут насиља, занемаривања и злоупотребе супстанци заправо потискују дете и младу особу ка друштвеној маргини. Насупрот томе, рад истиче значај заштитних фактора, пре свега емоционалне подршке и доследног васпитања, који имају потенцијала делују као „социјални имунитет” чак и у изазовним спољним околностима. Кроз анализу релевантне научне литературе и нормативног оквира, рад закључује да малолетничка делинквенција није изолован феномен већ симптом дубље породичне деградације. Указује се на неопходност сарадње између права, социјалног рада и образовних институција у циљу јачања капацитета родитеља, како би се превенција фокусирала на подршку породици пре него што се антисоцијални и делинквентни обрасци јаве или бар пре него што постану трајно усвојени облици понашања.

Кључне речи: *породица, примарна социјализација, делинквенција, фактори ризика, заштитни фактори, антисоцијално понашање, превенција.*

ABSTRACT

SOCIOLOGY OF THE FAMILY AND ITS ROLE IN CHILDREN'S ANTISOCIAL AND DELINQUENT BEHAVIOR

This Master's thesis explores the role of the family as the primary agent of socialization in the prevention, as well as the emergence and development, of antisocial and juvenile delinquent behavior. Starting from the metaphor of the family as a "microcosm" in which an individual adopts their first moral verticals, the paper analyzes how specific family risk factors—such as violence, neglect, and substance abuse—effectively push children and young people toward the margins of society. Conversely, the thesis highlights the significance of protective factors, primarily emotional support and consistent upbringing, which have the potential to act as a form of "social immunity" even in challenging external circumstances. Through the analysis of relevant scientific literature and the normative framework, the thesis concludes that juvenile delinquency is not an isolated phenomenon but rather a symptom of deeper family degradation. It emphasizes the necessity of cooperation between the legal system, social work, and educational institutions to strengthen parental capacities, ensuring that prevention focuses on family support before antisocial and delinquent patterns emerge, or at least before they become permanently adopted behavioral traits.

Keywords: family, primary socialization, delinquency, risk factors, protective factors, antisocial behavior, prevention.

БИОГРАФИЈА

Маријана Станковић, рођена Стојановић, рођена је 26. јуна 1996. године у Лесковцу, а до удаје је живела у Грделици. Своје основно образовање започела је 2003. године у Основној школи „Десанка Максимовић” у Грделици, коју је, као и Економску школу „Ђука Динић” у Лесковцу (уписану 2011. године), завршила са одличним успехом. Свој професионални пут усмерава 2015. године уписом на Криминалистичко-полицијски универзитет, на којем је успешно дипломирала 2021. године. Након што се 2022. године остварила као мајка, започиње радни однос 2023. године у Полицијској управи Лесковац, првобитно у ПС Власотинце. Након осам месеци рада у Власотинцу, провела је 20 месеци у Црној Трави обављајући дужност полицијског официра у чину поручника, да би од августа 2025. године прешла на рад у саму ПУ Лесковац. Тежећи даљем стручном усавршавању, 2024. године уписала је мастер студије на Правном факултету у Нишу, на смеру Унутрашњи послови. Данас са породицом, супругом и сином, живи у селу Чекмин.

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА

Име и презиме аутора мастер рада: Маријана Станковић.

Наслов мастер рада: „Социологија породице и њена улога у антисоцијалном и делинквентном понашању деце“.

Ментор: Проф. др Дарко Димовски.

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предала Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора

_____

**ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР
РАДА**

Изјављујем да је мастер рад, под насловом „Социологија породице и њена улога у антисоцијалном и делинквентном понашању деце“ пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивала на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредила ауторска права, нити злоупотребила интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Маријана Станковић

У Нишу, _____

Потпис аутора

_____